

*Savo Marković**

Prilog poznavanju gradskoga statuta, notarijata i službe kancelara u Baru

Nekoliko dokumentarnih svjedočanstava barske pravne povjesnice razmotreno je u kontekstu budvanskoga statuta i isprava iz 15./16. stoljeća koje su sačinjavale legislativni korpus te susjedne komune. Komparirane su i slične norme statuta drugih bližih jadranskih gradova. Privilegiji koje su Baru potvrđivale mletačke vlasti te izvještaji mletačkih sindika sagledani su u kontekstu gradskoga statuta, apelacijskoga sudskog postupka i općinskoga administrativnog aparata. Pored toga što se rasvjetljava uloga kancelara u kaznenopravnim stvarima, prilog (pre)poznavanju statuta Bara omogućava i topografija spomenuta u budvanskom statutu. Na osnovi navedenog, kao i sličnoga formuliranja pojedinih normi, sasvim je vjerojatno statut Bara poslužio kao temeljni zakonski predložak za redakciju, odnosno kodifikaciju budvanskoga prava u 17. stoljeću.

Ključne riječi: statut, pravo, sud, notar, kancelar, Bar, Budva, 15. stoljeće, 16. stoljeće

Uvod

Početak 15. stoljeća gradovi Bar i Budva prolaze turbulentna politička zbivanja u kojima se intenzivno izmjenjuju njihovi suvereni. Mletačka Republika uspostavlja svoju vlast nad tim gradovima već 1405. i ona će potrajati do 1412., kad ponovo dolaze pod vlast vladara Zete Balše III. Balšića. U okrilju Republike Svetoga Marka Budva će drugi put biti 1420. – 1426., a Bar 1421. godine. Nakon tih kraćih razdoblja mletačke vladavine ti gradovi susjedi naći će se u despotovini Srbiji, kad će se njihova autonomija, okružena posjedima Venecije, dograđivati, a komunalna samosvijest jačati. Treći put, i u najdužim razdobljima, naći će se ti gradovi u Mletačkoj Republici: Budva od 1442. i Bar od 1443. godine. Otad

* Savo Marković, Barska plovidba, Obala 13 jula bb, 85 000 Bar, Crna Gora, E-mail adresa: maritim@t-com.me

nastupa razdoblje u kojem će dominantnu ulogu u strukturiranju svekolikoga života tih komuna imati venecijanski državnopravni sustav.

S navedenim u vezi, nekoliko dokumentarnih prežitaka barske pravne povjesnice razmotreno je u kontekstu odredbi budvanskoga statuta, isprava iz 15./16. stoljeća te mletačkih privilegija i izvještaja sindika iz toga vremena, uz sagledavanje toponomastičkih poveznica. Radi konkretnijega upoznavanja barskoga srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog prava analizirat će se formulacije pojedinih normi, pri čemu je sasvim vjerojatno da je statut Bara poslužio kao temeljni zakonski predložak za redakciju, odnosno kodifikaciju budvanskoga prava u 17. stoljeću. Neke od povlastica koje je gradu Baru u 15. stoljeću dodjeljivala mletačka vlast publicirane su više puta. Uz statut Budve, koji je Šime Ljubić objavio 1882./1883. u tekstu pretežito utemeljenom na rukopisima pohranjenim u biblioteci sv. Marka u Veneciji (iz druge polovine 17. stoljeća i iz 1700. godine),¹ objelodanjena je i „Tarifa plaćanja kancelara i kavalijera u krivičnim stvarima”. Š. Ljubić se na nju referira kao na *Tariffa de prezzi, che si pagavano in cancellaria per atti da registrar o copiar*, cui nomina subscripserunt Vincentius Barbarigo et Victor Bragadino, veneti in Dalmatia et Albania syndici a. 1547”.² Na kraju isprave s Tarifom navodi se da je sastavljena u Baru 17. rujna 1547., a prijepis *ex seris originalibus* potvrdio je javni notar Hieronimus de Canal, kancelar barskih vlasti, i ovjeren je pečatom sv. Marka.³ Tarifa je zasigurno vrijedila u barskoj komuni, kao privilegij navedenih mletačkih sindika. Pripada budvanskom legislativnom korpusu, nadovezujući se na statutarne odredbe koje su također barskoga ishodišta.⁴

¹ Pet rukopisa, prijepis i jedan „otisak” budvanskoga statuta opisuje i Ivan Strohal, od kojih za prvi („po svemu sudeći” iz 17. stoljeća) navodi da javni notar u Kotoru potvrđuje da je prepisan iz drugoga, a za drugi ističe da ga prate tarifa za kancelarijske poslove, popis privilegija, ustanova i potestata Budve. Ivan Strohal, *Statuti primorskih gradova i općina. Bibliografički nacrt* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1911), 36-37. Don Krsto Ivanović je statut „1653. godine prepisao prema starijim rukopisima ili možda originalu koji mu je tada bio dostupan, (...)”. Žika Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014), 272.

² „Tarifa” se nalazi iza 295 poglavlja drugospomenutoga kodeksa *S. Marci Venetiis (Anno 1700)* pod signaturom MSS. Ital. cl. II, n. 37. Šime Ljubić, ur., *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae*, Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium, Pars I, vol. 3. (Zagrabiae: JAZU, 1882-1883) (dalje: *Statuta et leges civitatis Buduae*), V, VI, 68.

³ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

⁴ Nekoliko je shodnih indicija izraženo u djelima I. Strohala i Žike Bujuklića, međutim konkretna ishodišna prednost nije dana barskom statutu. Bujuklić, *Pravno uređenje*, 165, 191, 251, 273; Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, dio I: *Osnovke razvitku pravne povijesti dalmatinskih gradova* (Zagreb: JAZU, 1913), 50, 85.

Barski statut i njegova kasna budvanska redakcija

U kontekstu mletačkoga dominija, statut Bara spominje se 1406. prilikom potvrđivanja gradske samouprave od Mlečana: rektor kojega su poslale vlasti u Veneciji upravlja prema gradskom statutu, a presude izriče nakon što sasluša mišljenje sudaca.⁵ Pravni sustav Bara potvrđivali su i kasniji vladari: tako je u katedrali sv. Jurja zetski namjesnik despota Stefana Lazarevića pokušao podvrgnuti gradsko vijeće zakonima koji su vladali u despotovoj državi, ali, pošto je saslušao odgovore, gradu je ostavio njegov stari statut:⁶ „Uistinu, Masarak je gore navedenoga dana okupio zbor s plemenitim barskim muževima u crkvi sv. Đura da bi barski grad novu formu zakona prihvatio i pod vlašću Stefana bio pravedno i mirno po pravu upravljani. A pošto su on i svi drugi ispitali cijelo barsko pravo, jednoglasno su odlučili da se ima presuđivati i pravičnost vladati po tom pravu.”⁷ To će se pravo Barana zabilježiti u kolovozu 1553., u vrijeme mletačke vladavine: *Doppo Diocleziano imperatore Antivari capitò in poter dell'imperator Steffano Macedonico, dal qual, come si legge in privilegio donato ad Antivari, questa città fù arricchita et privilegiata di molti doni et immunità,⁸ (...) fù sinoreggiata questa città da diversi tirani fin da tempo, che venne in poter del despotto Steffano Signor di Servia, il quale fù liberalissimo verso Antivarini, lasciandoli regger la città a modo loro come republica o comunità, et donandogli ogni giurisdizione civile et criminale, riponendo però questa autorità solamente nei nobili, riservata in si solamente l'ubidienza d'essi Antivarini in ogni occasione.*⁹ Privilegij koji su uživali bit će poticajan i Budvanima, koji su od Đurđa Brankovića tražili da im se prizna

⁵ Ludovicus de Thallóczy, Constantinus Jireček, Emilianus de Sufflay, prir., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, vol. II: *Annos 1344-1406 continens* (Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MCMXVIII) (dalje: AA II), 239. Prije 14. travnja 1406. u Veneciji su odobreni uvjeti pod kojima se Bar predao Mletačkoj Republici. Šime Ljubić, ur., *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. V: *od godine 1403. do 1409.* (Zagreb: JAZU, 1875) (dalje: *Listine V*), 82, 84. Ponovnim zauzimanjem grada, 27. srpnja 1421. odlučeno je *Ad regimen terrarum Drivasti Antivari et Dulcigni nuper recuperatarum mittantur rectores sicut prius*. Agostino Pertusi, „Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini”, *Studi veneziani*, XV, 1973: 216, 220, 230; Giuseppe Valentini, „Dell'amministrazione veneta in Albania”, u: *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, A cura di Agostino Pertusi, Volume I, Parte Seconda (Firenze: Leo S. Olschki Editore, MCMLXXIII), 844, 862-865, 880-881.

⁶ Đurđe Bošković, *Stari Bar* (Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962), 282.

⁷ Usp. Daniele Farlati, Jacobus Coleti, *Illyrici Sacri*, tomus septimus (Venetiis: apud Sebastianum Coleti, MDCCCXVII), 85.

⁸ Usp. *Statuto di Budua., Cap. I. Regalie del conte.* „(...) Ancora deve haver il conte la quarta parte delle vendite, che partien a m. lo imperador, eccetto delli huomini di Celesorina (...)” *Srednjovjekovni statut Budve*, s talijanskoga preveo i predgovor napisao Nikola Vučković, prir. Miroslav Luketić i Žika Bujuklić (Budva: Istorijski arhiv, ²1988), 91-92, 195, 198-199.

⁹ Šime Ljubić, prir., *Commissiones et relationes Venetae*, Tomus II: *annorum 1525-1553*, Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 8 (Zagrabiae: JAZU, 1877) (dalje: *Commissiones II*), 6-7, 190, 233.

pravo – *pravine*,¹⁰ odnosno zakonske odredbe (*uxanca*) kakve imaju Barani.¹¹ Š. Ljubić kaže da „Gjorgj despot srbski – podjeljuje gradu Budvi ona ista prava, koja je imao Bar“,¹² a Milan Šufflay: „God. 1440. odredio je srpski despot Djurdj da se prava varoši Budve izjednače s onima varoši Bara.“¹³ Ž. Bujuklić navodi da Branković 1441. „izdaje povelju kojom izjednačava u povlasticama Budvu sa Barom“ te upozorava na pogrešna tumačenja njezina teksta.¹⁴ S osvrtnom na tumačenja teksta te povelje, Bujuklić se opredjeljuje za prijevod: „da ima Budva onaj zakon koji ima i moj grad Bar“, što će Senat u Veneciji potvrditi 20. listopada 1465. godine.¹⁵

Poveljom od 6. travnja 1441. izdanom u Budvi despot Đurađ Branković dodijelio je Budvi zakonske, odnosno statutarne odredbe kakve ima Bar.¹⁶ Mletački provizori potvrdili su 1. kolovoza 1442. u Kotoru Budvanima *privilegia ipsius a Georgio despoto Rascia concessa. Copie privilegiorum, que communitas suprascripta Budue habebat a despoto Georgio de verbo ad verbum in vulgari latino translata* – sastavni su dio te potvrde.¹⁷ Povlasticu je preveo Nikola Vučković.¹⁸ Po Simi Ćirkoviću, prema iznimkama koje se navode u Đurđevoj povelji može se zaključiti da se *uxance*¹⁹ o kojima je riječ odnose na obveze grada prema vladaru.²⁰ Ćirković je smatrao da zabuna potječe od sastavljača popisa budvanskih privilegija iz druge polovine 15. stoljeća, koji je akt o predaji Budve Veneciji pod uvjetom da se potvrde privilegiji i prava koja su imali od despota Đurđa registrirao ovako:

¹⁰ „Despot Đurađ potvrdio je, 1440, privilegije gradu Budvi i izjednačio ga je, s obzirom na pravine, sa Barom.“ Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. IV: *Kulturna istorija: II. deo*, preveo i dopunio Jovan Radonić (Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923), 183.

¹¹ (...) *usanza la qual uxanca ha la città de mia signoria Antivari*. Šime Ljubić, „Rukoviet jugoslavenskih listina“, *Starine JAZU X* (1878): 6 (5-6); Ivan Božić, „Zeta u Despotovini“, u: *Istorija Crne Gore 2*, tom 2 (Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore (Predsjednik Milinko Đurović), 1970), 259.

¹² Ljubić, „Rukoviet jugoslavenskih listina“, 6.

¹³ Milan Šufflay, *Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku)*, sa predgovorom St. Stanojevića, Biblioteka arhiva za arbanasku starinu, jezik i etnologiju I (Beograd: Izdanje seminara za arbanasku filologiju, 1925), 18.

¹⁴ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 28.

¹⁵ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 81. Na str. 84 navodi se: „Prihvatajući Budvanski statut, mletačke vlasti su (...)“, a na str. 192: „kao što to propisuju naši zakoni (*secondo dicono li nostri statuti*).“

¹⁶ (...) *la mia signoria i fexe gratia, la qual usanca ha la mia città de Antivari* (...). *Srednjovjekovni statut Budve*, 186. Usp. Ljubić, „Rukoviet jugoslavenskih listina“, 6.

¹⁷ *Srednjovjekovni statut Budve*, 185, 186; Ljubić, „Rukoviet jugoslavenskih listina“, 6.

¹⁸ „(...)“, a u svemu ostalom da imaju iste običaje koje ima Bar (...). *Srednjovjekovni statut Budve*, 11.

¹⁹ Usp. međutim: *Item prometemo nui Francesco antedicto nomine quo supra, che quella usanza, la qual haveva Antivarini de condur sal per lo uxo in Antivari* (...) (1426. g.). Šime Ljubić, ur., *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga IX: *od godine 1423. do 1452.* (Zagreb: JAZU, 1890) (dalje: *Listine IX*), 16.

²⁰ Sima Ćirković, „Zeta u državi Nemanjića“, u: *Istorija Crne Gore*, knj. 2, tom 1, pred. Milinko Đurović (Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore, 1970), 91.

*Contiene la resa volontaria de Buduani seguita primo agosto l'anno dell'humana redentione 1442 con statuti d'Antivari.*²¹

Ćirković je također istaknuo da „Đurđeva odluka inače nije ostavila traga u Budvanskom statutu”.²² Da nije ostavila traga nije neobično pretpostaviti ako se uzme da je riječ o znatno kasnije redigiranom predlošku barskoga statuta. Kasniji dokumenti štoviše potvrđuju mišljenje u korist statutarnoga prava²³ Bara, prije nego zabunu u kancelariji iz druge polovine 15. stoljeća.²⁴

Mletačka je Republika 20. listopada 1465. u Veneciji potvrdila Budvi povlastice koje joj je dodijelila predajom 1442.;²⁵ opet se navodi: *la quale usanza ha la mia città di Antivari, quella usanza che abbia città della mia signoria Budua.*²⁶ Da riječ *uxanca* (*usanza*) u slučaju grada Bara treba prevesti kao „zakone”, „zakonske odredbe” odnosno „statut”,²⁷ a ne običaj²⁸ u užem smislu, vidi se i iz teksta *Budvanskih anala* kanonika Krsta Ivanovića iz 1650., gdje se kaže da je predaja Budve „primljena od spomenute Republike s priznanjem svih zakona koje je grad uživao pod despotom Đurđem. Zakoni su bili istovjetni onima koje je uživao grad Bar.”²⁹

²¹ Ćirković, „Zeta u državi Nemanjića”, 91; *Srednjovjekovni statut Budve*, 159.

²² Ćirković, „Zeta u državi Nemanjića”, 91.

²³ Usp. „(...) Mlečani su potvrdili odluku despota Đurđa o izjednačenju prava između Bara i Budve”. Gligor Stanojević, „Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara 1443 godine”, *Istorijski časopis: organ Istoriskog instituta SAN VI* (1956): 207.

²⁴ Savo Marković, „Statuta et leges civitatis Antibari (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara)”, *Povijesni prilozi* 21 (2002), br. 23: 21-22.

²⁵ Šime Ljubić, ur., *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. X: *od godine 1453. do 1469.* (Zagreb: JAZU, 1891), (dalje: *Listine X*), 341-342.

²⁶ *Listine X*, 342; *Srednjovjekovni statut Budve*, 194.

²⁷ Tako se daje i u budvanskom statutu propratnom Ljubićevu predmetnom registru: „*Usanze ossia ordinamenti antichi e consuetudini. – L'ignoranza delle usanze (cioè dello statuto) non scusa nè terriero nè forestiero, 6.*” *Srednjovjekovni statut Budve*, 236.

²⁸ Višeznačni pojam *consuetudo* najčešće označava običaj koji postoji uz statut, ali može obuhvaćati i statutarno pravo, upućivati na „stari običaj” ili novu normu, označavati nečije subjektivno pravo. Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1997), 23-24.

²⁹ (...) *che fu accettata ed admissa (...) con tutte le leggi che essa città godea sotto Giorgio Despot che erano uniformi con quelle della città di Antivari (...).* *Annali di Budua, 1650.* Nikola Vučković, „Budvanski anali” Krsta Ivanovića”, *Istorijski zapisi XVIII* (1965), br. 4: 633, 646. Oliver Jens Schmitt ističe da usporedba skadarskoga s kasnijim statutom Budve pokazuje da je prvi u velikoj mjeri kopiran. Izuzmu li se jezične različitosti, od prvih 50 kapitula (od ukupno 278) skadarskoga statuta, 41 poglavlje statuta Budve može se naći u istoj formulaciji i redosljedu. Oliver Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392-1479)* (München: R. Oldenbourg Verlag, 2001), 111, 114.

Dokaz više u korist barskoga statuta jest i dokument iz 1472. godine. Shodno tom izvoru, statut grada Bara vrijedio je u Budvi i tri desetljeća poslije.³⁰ Na molbu oratora Budve (koji su istaknuli da se kod središnjih tijela Prevedre dugo nalazio *el statuto da Dolcigno, et dapoï, levato quello, d'Antivari per poterse governare et viver cum quelle leze*)³¹ da budvanski načelnici nisu poštovali *detti statuti*, jer nisu bili potvrđeni autoritetom *signorie*, te moljenje da se potvrdi onaj koji se smatra primjerenijim Budvi (*esser plu a preposito nostro*), određuje se da rektori u Budvi *regantur et gubernentur secundum statuta Antivari in omnibus eis, que non contraveniunt comissionis nostri dicti locis*, na dobrobit mletačke vlasti.³² Shodno tom odgovoru, *odstupanje* od primjene barskih statutarnih odredbi bilo je moguće ako su bile u suprotnosti s mletačkim nalozima, te se ne bi moglo reći da se radi samo o primjeni „izvjesnih odredbi” barskoga statuta niti da je budvanski statut kodificiran u vrijeme Dušanove vladavine.³³ Punomoćje barskoga Velikog vijeća još 10. srpnja 1369. navodi: *aliquo statuto seu capitulo statuti in contrarium non obstante*, te se shodno tome može govoriti o formiranom pravnom sistemu komune Bara, a spominje se u to vrijeme i ulcinjski statut.³⁴ Da se po statutu Bara ravnalo u Budvi rezimira se stavkom iz vremena dužda Nicolò Trona: *Che li Buduani si governino e reggano con statuti d'Antivari*.³⁵

Terminacija sindika iz 1499., koja bi potvrđivala da statut Bara vrijedi u Budvi cijelo 15. stoljeće, u četvrtom stavku dodaje: *ch'il capitolo nono del privileggio 1465 si osservi. 1500 Augustinus Barbadico 1. Conferma capo per capo la sudetta terminazione*, a dužd Sebastian Venier to čini 1577. godine.³⁶ S praksom primjene odredbi sličnih onima u barskom statutu nastavilo se u Budvi zasigurno i u 16. stoljeću. To svjedoči dokument iz 1547. o tarifiranju rada kancelara u Baru u kaznenim stvarima, koji je preuzet u Budvi. I poslije, u predstavi Budvana duždu i Mletačkoj Republici iz 1714., deveta molba navodi: *essendosi dedicata la città di Budua con le condition, capitoli, legge e privileggi medesimi della città d'Antivari*,

³⁰ Mletački privilegiji Baru od 19. svibnja 1443. utvrđuju poštovanje gradskoga statuta, „kao i prije kad su bili pod njihovom vlašću” [(...) *Item che tute charte et Instrumenti facti overo celebrati per nodari de la terra, secondo la forma de li suo statuti otegnano so robor e vigor*]. Cesare Avgvsto Levi, *Venezia e il Montenegro: Giorgio Czernovich – Antivari 1443-1494 – Stefano Mali il finto Czar e gli ultimi conati della Repubblica* (Venezia: Fratelli Visentini, 1896) (dalje: *Antivari 1443-1494*), 59. Godine 1421. kapetan Skadra Jacopo Dandolo potvrdio je *dei precedenti patti* Ulcinjanima. Ulcinjani su jedan prijepis statuta poslali Senatu u Veneciju, kako navodi *capitula* iz 1426. godine. Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 218, 225, 245-247, 250, 268; AA II, 245.

³¹ Usp. Božić, „Zeta u Despotovini”, 259.

³² *Srednjovjekovni statut Budve*, 195, 198-199 (istaknuo S. M.).

³³ Usp. Bujuklić, *Pravno uređenje*, 270, 271.

³⁴ AA II, 59-60; Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. III: *Kulturna istorija: I. deo*, preveo i dopunio Jovan Radonić (Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923), 100.

³⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 159.

³⁶ S. Venier potvrđuje privilegije dužda A. Barbariga od 7. ožujka 1500. *Srednjovjekovni statut Budve*, 160, 162.

*come per ducali apare dell'eccellentissimo senato 1465. 20 ottobre, 1488. 30 agosto, debbano in quelli esser mantenuti.*³⁷

Da redakcija budvanskoga statuta zorno prevodi barske zakonske odredbe svjedoči usporedba sadržaja odluke barskih vlasti od 25. travnja 1429. o zabrani ishođenja crkvenoga dostojanstva u Baru³⁸ s njegovim poglavljem (dalje: pogl.) 254 („O tome da nijedan naš građanin ne može biti biskup”). Pogl. 254 statuta Budve:

Cap. CCLIV. Che nissun cittadino sia vescovo

Ordinemo, che per nissun tempo nissun nostro cittadino, o sarà dentro la città o fuora, non se possa intrometter a procurar d'esser vescovo per ellection del capitolo della nostra città, ne con signoria temporale, ne per gratia papale per alcun modo o ingegno; e se alcuno si trovasse, et andarà contra il presente comandamento, volemo che paghi de pena al nostro signor ducati 500 d'oro;³⁹ et se per caso il signore gli donasse tal pena, o non la volesse cercare, volemo che la paghi al nostro commun. Et colui, che gli desse aiuto o favore publicamente, che si potesse provar con legittima prova, paghi ancora lui detta pena al modo sopraditto.

U pogledu žalbene nadležnosti Budvana,⁴⁰ kako su im „putovanja iziskivala velike izdatke, dozvoljeno im je 1454. i 1461. god. da se obraćaju kotorskom knezu. Kasnije, 20. listopada 1465., određeno je da za sporove do 100 perpera idu u Kotor, do 200 perpera u Zadar, a preko te sume u Mletke.”⁴¹ Zadarska vlast (*ad comitem, capitaneum et camerarium*) bila je dakle nadležna za sporove vrijednosti od 100 do 200 perpera, isto kao i za sporove iz Bara, ali u njihovu slučaju nije spomenut rizničar (*regimento de Zara, zoe a tuti doi al chonte et al capetanio*), a za sporove vrijednosti preko 200 dukata trebalo je apelirati u Veneciju.⁴² Indikativno je da Barani 1449. traže objašnjenje radi li se o 100 perpera ili dukata.⁴³ Možda je i u pogledu žalbi Budvana bila riječ o praćenju mletačkih uredbi namijenjenih 1449.

³⁷ *Srednjovjekovni statut Budve*, 204, 206.

³⁸ *MCCCCXXVIII. ind. VII die (...) firmiter decrevimus pro civitatis nostræ bono, (...) volumusque, atque jubemus, nequis civitum nostrorum ullo in posterum tempore, neque intra urbem, neque extra, non principum favore, non Pontificis gratia, non Præfecti urbis electione, prensando aut circumeundo Archiepiscopatum nostræ civitatis ambiat, nulloque modo, ut sibi hæc dignitas conferatur, curet. Et siquis decreto huic nostro non obtemperasse deprehenditur, quingentis aureis pœnam luet Principi nostro. Sin hic aut rejiciat mulctam, aut depellat, eadem Communi nostro solvatur. Quisquis vero compertus fuerit legitimis testibus, opem, operamque suam in hujusmodi facta contulisse, illi eadem quingentorum aureorum pœna eodem modo irrogetur, quam, si Princeps remittat aut recuset, Communi nostro persolvat.* Farlati, Coleti, *Illyrici Sacri*, 87.

³⁹ U verziji statuta prepisanog 1653. godine – 50. *Srednjovjekovni statut Budve*, 142.

⁴⁰ Usp. pogl. 243 i 257 statuta Budve. *Srednjovjekovni statut Budve*, 63, 67.

⁴¹ Božić, „Zeta u Despotovini”, 261. Usp. *Srednjovjekovni statut Budve*, 195.

⁴² *Srednjovjekovni statut Budve*, 195.

⁴³ *Listine IX*, 315.

Baranima, kojima su ranije statutarne norme određivale obraćanje dubrovačkim vlastima na apelaciju. Spisak privilegija i terminacija dodijeljenih budvanskoj komuni za 1461. određuje *Che l'appellazioni siano dirette a Cattaro*.⁴⁴

Prema pogl. 289 statuta Budve od 27. prosinca 1469. (*Delle appellazioni*) u Velikom vijeću određeno je da se u slučaju smrti nekoga od pravosudnih organa može postići pravo apeliranja *ad consilia seu collegia* „u cilju konačnoga rješenja”.⁴⁵ Postavlja se pitanje je li se mislilo na neki od konzilija ili kolegija pravnih mudraca na talijanskom tlu (sc. *al consiglio de savii nella città di Padova, Vicenza et Verona et Bressa*).⁴⁶ U vrijeme kad je 1472. eksplicitno potvrđeno poštovanje barskoga statuta u Budvi, to otvara pitanje nije li se tako datirana odredba nalazila u statutu Bara, čiji je apelacijski postupak imao svoju „mletačku” povijest prije i poslije vremena prizivne upućenosti Bara na Dubrovnik.⁴⁷

Apelacijski postupak u Baru u vrijeme mletačke vladavine

Prvim uspostavljanjem mletačke vlasti u Baru 1405. utvrđena su načela na koja se referiralo kasnijim prihvaćanjem mletačkoga suvereniteta, koja su se posebno ticala sudske nadležnosti. U mletačkom je kolegiju 1406. razmotren i kapitul barskih oratora prema kojem rektor koji bude upućen upravljati komunom u ime duždevske vlasti treba vladati i upravljati prema njihovu statutu, a suci trebaju sjediti s rečenim rektorom i s njim suditi (*da yperperi 10 in zoxo*).⁴⁸ Nije navedeno koliko sudaca treba sjediti s načelnikom; broj sudaca nije spomenut ni u statutu

⁴⁴ Nadalje se, dijelom je citirano (1472. g.), navodi: 1484. – *che Buduani circa pagar il datio siano trattati a foggia d'Antivarini*. Terminacija iz 1499. godine u četvrtoj stavci dodaje: *ch'il capitolo nono del privileggio 1465 si osservi (...)* 10. *Che in Budua si paghino caratti, quali in Antivari*. *Srednjovjekovni statut Budve*, 158-159, 160, 195, 199.

⁴⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 76, 152.

⁴⁶ Usp. Šime Ljubić, prir., *Commissiones et relationes Venetae*, Tomus III: annorum 1553-1571 (Zagrabiae: JAZU, 1880) (dalje: *Commissiones III*), 114.

⁴⁷ U slučaju ranjavanja čuvenoga pjesnika Camilla Besalija od S. Dalmasa i M. Pasqualija, obojica su 7. ožujka 1549. bila obvezana platiti mu troškove liječnika, lijekova *et mendo de ditto mano per quanto sara iudicato dal Collegio dalli cyroyci de Uenetia*. Lovorka Čoralčić, Damir Karbić, ur., *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije*, sv. 1: *Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog = Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae*, Vol. 1: *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium, Dulcinensium, Buduensium et Castris Novi*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 55, kazala izradili Maja Katušić i Ivan Majnarić. (Zagreb: HAZU, 2009) (dalje: *Epistolae*), 67.

⁴⁸ Predstavka barskih oratora mogla bi implicirati statutarne odredbe kakve se nalaze u pogl. 97, 113, 235 i 258 budvanskoga statuta (10 perpera!). *Srednjovjekovni statut Budve*, 36, 39, 62, 67, 138, 143. U Hvaru su suci sudili u predmetima do vrijednosti 5 libri (1541. g.), a na Korčuli do 12 groša. Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 227.

Budve.⁴⁹ Ako se uzmu u obzir sličan kapitul Ulcinjana iz 1405., odluka barskih vlasti iz 1429. (*tres simul Judices jurati*), apelacija Dubrovniku iz 1443.,⁵⁰ kao i statut Kotoru, može se zaključiti da ih je bilo tri,⁵¹ ali su 1553. svakako bila četvorica.

U instrukcijama iz 1443./1444.⁵² koje dužd Francesco Foscari daje potestatu *terre nostre Antibari* naloženo mu je da pravno postupa i čini pravdu u kaznenim stvarima u skladu s mletačkim naredbama, a da u građanskim stvarima sudi i odlučuje prema statutu i uredbama grada; tamo gdje *non supplebunt statuta* načelnik će presuditi po Bogu i pravdi, u čast mletačke vlasti; „tko se želi žaliti na vaše presude, neka ide u Skadar”.⁵³ A u predmetima vrijednosti veće od 100 dukata neka dođu u Veneciju auditorima.⁵⁴

Mletačke vlasti odgovorile su 7. lipnja 1443. na kapitule koje su im podnijeli nunciji komune Bar, među kojima u pogledu apelacija proizlazi da su Baranima financijske teškoće osim Skadra zadavali apelacijski sudovi u Kotoru i Zadru. Barani su se žalili da ne mogu snositi znatne materijalne troškove odlazaka u Veneciju da bi tražili da se zapovjedi činjenje barskom načelniku, i onima u Skadru, Kotoru i Zadru, te putovanja natrag u Veneciju da bi se pratio apelacijski postupak.⁵⁵ Nadalje, Barani su naveli da ako se netko žali poslije presude nakon vremena određenog za žalbu prema statutu, ona se ima trajno smatrati pravomoćnom s obzirom na istek roka zastarjelosti od godinu dana.⁵⁶ Rok od godinu dana (*non apelata secondo i termeni deli nostri statuti, passando lano*) podsjeća

⁴⁹ Krsto Ivanović 1650. navodi da četiri općinska suca sjede na mjestu određenom za suđenje (*alla banca per giudicare*) odmah do načelnika i sude u građanskim sporovima savjetodavnim glasom. Trojicu od tih sudaca biralo je Veliko vijeće, a četvrtoga je imenovao načelnik. Bujuklić, *Pravno uređenje*, 54-55.

⁵⁰ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DADU) – Littere e commissiones Levantis (dalje: LCLev), sv. 13, f. 140r (18. prosinca 1443.). Snimka navedenoga dokumenta, kao i ostale snimke isprava iz HR-DADU, ustupljene su mi ljubaznošću akademkinje Nelle Lonza, na čemu joj najljepše zahvaljujem.

⁵¹ Statut Kotoru, glava (dalje: gl.) 1: „izaberu glasačkim kutijama i kuglicama tri plemića, povjerljiva i odana čovjeka, za sudije ovoga grada.” Jelena Antović, ur., *Statvta civitatis Cathari = Statut grada Kotoru* (dalje: *Stat. Cathari*), knj. I: *Fototipsko izdanje originala iz 1616. godine* i knj. II: *Prijevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom* (Kotor: Državni arhiv Crne Gore, 2009), 2, 31; 141, 164. Na Korčuli su tri suca i tri vijećnika sjedili s knezom. Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 223, 227.

⁵² *Antivari 1443-1494*, 46, 47; *Listine IX*, 190; Stanojević, „Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara”, 210.

⁵³ Na tragove favoriziranja skadarskoga rektora nailazi se 1410. godine. Međutim, kapitulima od 7. lipnja 1443. Barani su tražili i postigli da ne snose troškove boravka skadarskoga vojvode u njihovu gradu. Valentini, „Dell’amministrazione”, 861; *Antivari 1443-1494*, 54.

⁵⁴ Tada je potestatu skrenuta pozornost na formu apelacija na presude (koje počinju s pozivom na statut) i na prelazak apelacija na presude lokalnih načelnika na kneza u Kotoru. *Antivari 1443-1494*, 47, 48.

⁵⁵ *Antivari 1443-1494*, 50-52.

⁵⁶ *Antivari 1443-1494*, 53.

na odredbu u statutu Budve.⁵⁷ Pogl. 243 statuta Budve određuje da se za povredu prava u sporovima vrijednosti veće od 30 perpera može žaliti u Kotor u roku od godinu dana.⁵⁸ Štoviše, pogl. 257 istoga statuta određuje da se svaki građanin ima pravo žaliti u roku od 15 dana „u Kotor, kao što kaže statut, i ima rok od godinu dana da proslijedi žalbu”.⁵⁹

U instrukcijama od 8. svibnja 1444.⁶⁰ određen je Skadar kao mjesto apelacije na presude barskoga potestata, a za sporove vrijednosti preko 100 perpera da se ide auditorima u Veneciju, s pismenima pod njegovim pečatom.⁶¹ Zbog toga su Barani tražili da se naloži knezu Skadra poštovanje njihovih starih pravila apelacijskoga postupka.⁶² To je u Veneciji potvrđeno shodno *capitulima* od 19. srpnja 1445. U Veneciji je zatim 16. prosinca 1449. odgovoreno na molbe barskih poslanika (*oratores*) od 16. siječnja 1449., među kojima i po pitanju problema nastalih u apelacijskom postupku. Barani su stoga tražili da se zbog raznih zlouporaba, žalbi, nezadovoljstva⁶³ presudama te nesnošljivosti domaćih i skadarskoga kneza pravo apelacije prenese sa suda u Skadru na sud u Zadru ili Veneciji.⁶⁴ Zbog svega navedenog istaknuli su da je Zadar bolji grad od Skadra i da je u njemu više „naše gospode plemića”, tamo su knez i kapetan, te mole da im se odobri žaliti tamošnjoj upravi; također su tražili da se razjasni je li granica vrijednosti spora po kojem se žali u roku propisanom statutom 100 perpera, kako je navedeno u njihovu privilegiju, ili 100 dukata, kako glasi nalog rektoru.⁶⁵

Mletačke su im vlasti na molbu odgovorile – da bi se umanjili troškovi siromašnih (*expensa pauperum*) – da se do 100 perpera apelira u Skadar ili Kotor, kako se podnosiocu žalbe sviđa, iznad 100 perpera do 100 dukata da se ide u Zadar, a za sporove vrijednosti veće od 100 dukata u Veneciju, u roku i pod uvjetima gradskoga statuta.⁶⁶

Kad su lokalni mletački rektori utvrdili sustav kažnjavanja velikom globom, zatvorom ili privremenim izgnanstvom, računajući da će osuđeni prije platiti globu nego se izlagati velikim troškovima puta do Venecije, Senat je ovlastio kneza u

⁵⁷ Miloš Antonović, *Grad i župa u Zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku* (Beograd: Istarski institut, 2003), 119.

⁵⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 139.

⁵⁹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 63, 67.

⁶⁰ *Listine IX*, 190.

⁶¹ *Antivari 1443-1494*, 47; *Listine IX*, 315.

⁶² *Antivari 1443-1494*, 56; Stanojević, „Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara”, 212.

⁶³ Slične su probleme imali 1440. i Ulcinjani. Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 263.

⁶⁴ (...) *alo regimento de Scutari* (...). *Listine IX*, 315. U odnosu na *regimento*, indikativno je da pogl. 257 statuta Budve navodi kotorsku vlast: *il regimento di Cattaro*. *Srednjovjekovni statut Budve*, 143.

⁶⁵ *Listine IX*, 315.

⁶⁶ *Listine IX*, 316.

Skadru da donosi drugostupanjske presude u svim sporovima vrijednosti do 100 dukata.⁶⁷ Nakon 26. lipnja 1479. žalbe na presude rektora u sporovima vrijednosti do 100 dukata, kao i jednostavnije presude do toga iznosa ako sadržavaju kaznenopravne elemente i kažnjavanje utamničenjem ili progonom i nastale su nakon boravka mletačkih sindika u toj pokrajini – koje su, utanačeno je 6. ožujka 1478., bile upućivane knezu i kapetanu Skadra – gubitkom toga grada upućene su na kotorskoga kneza. Godine 1492. navodi se: *la Cita nostra de Chataro per esser capo de Dulcigno, Antiuari et Budua quanto ogni altra Cita habi la Signoria nostra in Dalmatia*.⁶⁸

To potvrđuje izvještaj mletačkih sindika Michiela Bona i Gaspara Erizza iz 1559. godine.⁶⁹ U njemu se naglašava važnost posjeta mletačkih sindika udaljenim posjedima i podanicima *Serenissime*, čiji su im kurijalni službenici često otežavali život, ne pružajući *quella giustitia, che al debito loro si conveniva, onde non si poteva veramente instituire magistro, che fusse di più soddisfazione alli sudditi, ne di maggior utilità alle cose sue*.⁷⁰ U nemogućnosti da zbog siromaštva dođu u Veneciju, mletački podanici bili su uskraćeni da u metropoli izlože teškoće ili prijave zloporabe, pa im je posjet nepristranih sindika bio važan i od višestruke koristi. Kako je uslijed Contarinijeve smrti Erizzo kao sindik ostao sâm, pregledao je račune komore, obavljao istraživanja te, uočivši da se sporovi u predmetima manje vrijednosti po statutarnoj odredbi Barana (*per un statuto di Antivarini*) upućuju na apelaciju providuru Kotoru, prosudio da tu nije neophodno gubiti više vremena i posjetio Ulcinj i Budvu, u kojima se poštuje ista uredba (*si serva l'istesso ordine*) u parnicama manje vrijednosti kao u Baru. U Kotoru je našao da se sporovi veće vrijednosti upućuju vijećima mudrih Padove, Vicenze, Verone i Brescie, dok je vrlo malen broj parnica manje vrijednosti sporazumno razriješen, a presude donesene u odsutnosti stranke ponovo vraćene providuru.⁷¹

Akrostih kao dažbina potvrđen samo za Bar i poglavlje 1 statuta Budve

U historiografiji se često navode plaćanja vladaru koja visinom iznosa povezuju Bar i Budvu. Zemljarina, danak ili tribut plaćani su odavno susjednim vlastodršcima; „zvali se ti tributi još svojim izvornim imenom ‘akrostik’ kao u Budvi i Baru”, ili mogoriš, kao u Dubrovniku.⁷² U pogl. 1 statuta Budve navodi se akro-

⁶⁷ Božić, „Zeta u Despotovini”, 261-262.

⁶⁸ Schmitt, *Das venezianische Albanien*, 53.

⁶⁹ *Commissiones* III, 112-113.

⁷⁰ *Commissiones* III, 113.

⁷¹ *Commissiones* III, 114.

⁷² Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, 18.

stih: Budva je bila obvezna dati *al conte yperperi cinque delli denari dell' acrostico. Ancora sia tenuta la città a dar al casnezzo dell' imperador yperperi dieci, quando si raccoglie lo acrostico*; carski kaznac (rizničar), koji ga je pobirao, dobivao je tako 10 perpera od akrostiha.⁷³

U slučaju Bara poseban izvor spominje navedeni iznos, premda se on tumačio tako da je mogao iznositi 1.000 perpera.⁷⁴ „I što je dohodak carstva mi u Baru akrostik sto perpera, to Baranima ostavih, a da daju crkvi ulja deset tovara, a u tovaru četrnaest stari, i da ga nose Arbanasi.”⁷⁵ Prema Đ. Boškoviću, car Dušan je između 1348. i 1352. „zamenio Baranima plaćanje akrostiha, – stalne poreze”, odredivši im da umjesto davanja „u novcu od 100, odnosno možda od 1.000 perpera daju manastiru sv. Arhanđela kod Prizrena godišnje po deset tovara ulja, s tim da u tovaru bude po 14 stara”.⁷⁶ „Izgleda da je od poreza na zemlju (zemljari-na) akrostih” bio stalan danak.⁷⁷ Može se pretpostaviti da se odnosni iznos prije nego što je pretvoren u naturalnu rentu od 10 tovara maslinova ulja godišnje našao u barskom statutu. Obveza komune vladaru bila je znatno uvećana poslije, za vladavine Đurđa I. Balšića († 1379.), „kojemu je morala plaćati godišnje više od 2.000 dukata”.⁷⁸ Suci i vijećnici Bara žalili su se na iznuđeni godišnji Balšićev namet, na koji su odlazili gotovo svi prihodi komune. Za ovu analizu izvora ključno je da osim statuta nije poznata nijedna povijesna isprava koja bi potvrdila akrostih Budve.

Incipit statutarnih odredbi

Pored toga što je formulacija statutarnih odredbi primorskih komuna slijedila uobičajeni obrazac, za (pre)poznavanje barskoga statuta važno je usporediti sačuvane odluke barskih vlasti s prijevodom i sličnom stilizacijom početka nekih poglavlja statuta Budve. Na primjer, pogl. 256 – *Cap. CCLVIII. Come li pretti debbano respondere in presenza delli giudici. Volemo* (u verziji statuta prepisanog 1653. poglavlje započinje s ‘Noi antedetti giudici di Budva ridotti con il nostro consiglio grando e piccolo per buon stato e governo di questa della nostra città

⁷³ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 65, 105; (...) *et è tenuta la città a darli tre fiade da manzar la prima volta, che viene in la terra; Srednjovjekovni statut Budve*, 15, 16, 91 (pogl. 1), 92; Sima Ćirković, „Starigrad – srednjovjekovna Budva”, u: Bujuklić, *Pravno uređenje* 16; Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, 19.

⁷⁴ „Pod carem Dušanom iznosio je ‘akrostik’ varoši Bara 1000 perpera i 10 tovara maslinova ulja. U Budvi je pobirao takav porez carev kaznac.” Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, 19.

⁷⁵ Stojan Novaković, ur., *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, knj. 5 (Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1912), 682, 692.

⁷⁶ Jireček, *Istorija Srba*, sv. III, 233. Godišnje 13.776 l; Bošković, *Stari Bar*, 275, 279.

⁷⁷ Jireček, *Istorija Srba*, sv. III, 249, 252.

⁷⁸ Bošković, *Stari Bar*, 279; Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, 18.

volemo etc.’), *che da mo inanzi (...)*.⁷⁹ Odluka barskih vlasti iz 1428. počinje sa: (...) *Judices (...) cum majori et minori consilio ad signum aeris campani in unum collecti (...) volumus (...)*. Odluka barskih vlasti iz 1429. počinje sa: *tres simul Judices jurati civitatis Antibarensis cum consilio toto minori & majori ad signum æris campani collecti in Ecclesia S. Petri, in honorem S. Marci una omnes unanimi, lubenti plenoque consensu, certaue rei cognitione (...) volumusque, atque jubemus (...)*.⁸⁰

Odredbe statuta o distriktu i jurisdikcijski privilegiji komune

U odnosu na pitanja granica distrikta, osim lokaliteta navedenih u statutarnim odredbama i posebnim mletačkim povlasticama, važnu su ulogu imali privilegiji kao sastavni dio zakonskih akata komune. Barani su u ožujku 1445. nastojali od Kotora povratiti jurisdikciju nad Crmnicom,⁸¹ a prije su težili održati pristup Bojani.⁸² Tako su slično Ulcinjani, u nastojanju da povrate jurisdikciju, tj. komunalne posjede i granice nekadašnjega distrikta, tražili od „Sinjorije” *de comandar che miser el Chonte de Scutarj, el nostro Chonte de Dulcigno, el Chonte de Antiuarj diebano esser tuti tre de compagnia et examinar i priuilegij de chadaun de i predicti luoghi, e secondo i diti priuilegij meter i confini la doue dieno esser*.⁸³ Odgovoreno im je 25. kolovoza 1444. da kneževi odnosnih gradova trebaju *videre et diligenter examinare priuilegia⁸⁴ et jura omnium*.⁸⁵ Za razliku od tih distrikata, budvansko je područje, bilježi se 1559., bilo vrlo malena opsega, bez sela.⁸⁶

Da je redakcija budvanskoga statuta kakva je danas poznata nastala relativno kasno, osim izvještaja sindika Giustiniana iz 1553.⁸⁷ svjedoči i niz lokaliteta u barskom distriktu koji se u njemu sreću, koje je usprkos argumentaciji u literaturi ipak teško objasniti njihovom pravnom ekstrateritorijalnošću: *Sussane, Sambro,*

⁷⁹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 143.

⁸⁰ Usp. pogl. 268 statuta Budve (*a suon di campana*). *Srednjovjekovni statut Budve*, 146; Farlati, Coleti, *Illyrici Sacri*, 87.

⁸¹ *Et per Comitum Catarj teneatur quedam montanaea vocata Zerniza, que semper fuit de Iurisdictione Antibarj, et prope Antibarum est. Et nunquam fuit de Iurisdictione Catarj (...)*. *Antivari 1443-1494*, 55, 56.

⁸² *Listine V*, 84 (1406. g.); AA II, 246.

⁸³ Valentini, „Dell’amministrazione”, 896; Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 243-244.

⁸⁴ Statut Kotora na granice distrikta upućuje u više glava; gl. 111 nastala je prije 1355. g.; gl. 416 (prije 1307. g.); gl. 440 je u obliku presude interpolirana povelja cara Dušana dugo nakon careve smrti. *Stat. Cathari*, 270-274; 39-41, 195-197, 328, 352-355.

⁸⁵ Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 244, 265, 267.

⁸⁶ *Buduani non hanno ville di sorte alcuna. Il suo territorio non si stende più di mezzo miglio, tutto piantato a vide. (...) anime 900, da fatti 180, et la maggior parte attende al navigar. Commissiones III*, 119.

⁸⁷ *Commissiones II*, 234, 238.

Prapatina, Mercoi. Barski bi distrikt uz te iznimke u pravnom smislu sličio leopardovoj koži i pored statutarnih odredbi koje strancima zabranjuju stjecanje nekretnina u komunalnom distriktu.

Lokaliteti budvanskoga statuta u barskom distriktu i na njegovoj granici: Sambro, Sussane, Celestrina, Prapatina, Geranoi de Marcoi

Celestrina (pogl. 1 i 210 statuta Budve)

Poglavlja 1 i 210 statuta Budve spominju lokalitet *Celesorina*, odnosno *Celestrina*.⁸⁸ U pogl. 1 navodi se da određena davanja njezinih žitelja pripadaju komuni. Pogl. 210 navodi da su od zabrane građanima da tamo stanuju i drže posjede izuzeti oni koji posjeduju dozvolu biskupa i kaptola te se zaključuje da je Celestrina bila crkveni, tj. kaptolski posjed.⁸⁹ Leksik poglavlja precizno odvaja građane (*cittadini*) od ljudi iz Celestrine (*alcun'homo*), sadržavajući konotaciju teritorijalne posebnosti; posjed se nalazio u blizini Ratačke opatije i pripadao je barskom distriktu.⁹⁰ Posjed je bio odvojen od budvanskoga distrikta („teritorijom Paštrovića koji nikada nisu ulazili u granice budvanske komune”), „delimično i u pravnom smislu. Pri tome ne smeta činjenica što je sam lokalitet pripadao barskom distriktu.”⁹¹

CAP. CCX. DI CELESTRINA.

Ordinemo, che nissun nostro cittadino possa ne habbia appropriar ad'alcun'homo de Celestrina, o receiver l'homo suo, ne tenir casa in Celestrina. Chi facesse il contrario, paghi per pena perperi 50 al commun, et ciascheduno nostro cittadino lo possa di ciò adadimandar⁸⁾, salvo se il vescovo con il capitolo facesse la gratia ad alcuna persona, o se essi volessero tener li homeni in la Celestrina.

Slika 1. Srednjovjekovni statut Budve, pogl. 210, str. 133 (preslika izdanja Š. Ljubića)

Kod *Celestrine* se radi o crkvenim imanjima na teritoriju barske općine; posjedima i na njima naseljenim ljudima moglo se raspolagati jedino uz dozvolu „biskupa sa kaptolom”, što implicira poseban pravni režim *Celesorine*.⁹² Važno je ista-

⁸⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 92.

⁸⁹ Antonović, *Grad i župa*, 209-210.

⁹⁰ Antonović, *Grad i župa*, 210-211.

⁹¹ „Fizička izdvojenost i delimična pravna posebnost u sredenim prilikama pre smrti cara Dušana nisu bile dovoljne da se Celestrina sasvim izdvoji iz distrikta. (...) Bez obzira na to što im je Celestrina pripadala samo kao crkveni posed, Budvani su smatrali da ona i druga dva mesta ulaze u njihov privredni prostor, njihovu župu.” Antonović, *Grad i župa*, 211-212.

⁹² Bujklič, *Pravno uređenje*, 100.

knuti da već nakon 1518. biskup Budve stanuje u Baru, potom je biskup Budve (1530.) i Ulcinja bio Baranin Jakov Dalmas, a zatim je crkvena uprava Budvom bila dodijeljena barskom nadbiskupu Chierigatiju. Još prije, granice barskoga teritorija spominju se 1408. i 1409., a tom se prilikom navodi „odozgo od prijevoja Sutormana” i Celestina (*Zelestina*).⁹³

Kopija privilegija od 19. svibnja 1443. potvrđena 23. srpnja 1445. sadržava kapitul kojim su Barani tražili potvrđivanje granica svojega distrikta: *Item che Cellestrina e Billatrana, e Sussica, e ville che sono in dicti luogi, zoe Gorgnagora Subei, Toenulli, Zucharelli, Turcinj siano a lor confermadi per confin de la terra chome forno per tempi passadi ho al prexente sono.*⁹⁴ Najbliže okruženje Bara bio je najstariji dio gradskoga teritorija, a njegovu distriktu pripadala su susjedna sela. U mletačkim privilegijima od 23. srpnja 1443. unutar barskoga distrikta nalazili su se *Celestrina*⁹⁵ i *Billatrava, Susica* (Šušanj), Gornja Gora, Zupci, Tuđemili, *Zucareli, Turcini i Scurti* (Mrkojevići).⁹⁶ Ujedno su to bili neki od označitelja kuda se protezao barski distrikt. Vrijedi zaključiti da se toponim *Dželestrin* (katastarski *Delestan*) nalazi u Zupcima, nadomak gradske jezgre Bara.⁹⁷

Sussane (Sozzana, Susana) – Sušanj, Šušanj (pogl. 249 statuta Budve)

Sušanj, stariji naziv za Šušanj (Šušan), također implicira blizinu gradske jezgre Bara. Prema pogl. 249 statuta Budve, bilo je zabranjeno da stranci – izuzev onih iz Sušnja s one strane *Sambra* sa starim običajem davanja kaznacima – napasaju stoku u „našim” granicama i na terenima (zemljištu); u čemu im nisu mogli ustupak učiniti ni suci ni kaznaci pod prijetnjom kazne od 100 perpera; a tko bi se našao da napasa stoku, gubio ju je i plaćao kaznu od 50 perpera gospodaru (grada).⁹⁸

Prijašnji su vladari komuni Bar dodijelili Celestrinu i Sušicu, s tim što su njihove prihode načelno jednako trebali koristiti plemići i pučani. „Da bi se izbegli dalji sukobi, Senat je 19. VII 1445. godine podelio Celestrinu na dva dela ‘*ab uno capite usque aliud per longitudinem suam*’, i to zapadni, pučki i istočni, plemićki deo. Pošto se Sušica nije mogla podeliti, njen prihod se svake godine davao u zakup, a ubrani novac delio na jednake delove između dve socijalne grupe.”⁹⁹ Ž. Bujuklić

⁹³ (...) *spectare possent ad dictam terram Antivari, et sancta Maria de Rotazo et etiam fortalitium, quod fecit de Zelestina, quod est de pertinentiis predictis, cum omnibus hominibus et (...). Listine V, 118-119, 149, 151; Bošković, Stari Bar, 163.*

⁹⁴ *Antivari 1443-1494, 59.*

⁹⁵ Antonović, *Grad i župa*, 217-218.

⁹⁶ Bošković, *Stari Bar*, 163, 165.

⁹⁷ Ilija Vukotić, *Zubački zbor* (Bar: Zupci Times/: Zupci Production, 2022), 118.

⁹⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 141.

⁹⁹ Antonović, *Grad i župa*, 218.

točno pretpostavlja da su se, sudeći po tekstu statuta, *Susana* i *Sambro* nalazili izvan područja budvanske komune.¹⁰⁰

Sambro (pogl. 249 statuta Budve)

Indikativna je činjenica da je u blizini barskoga priobalja koje je bilo u posjedu roda Dalmas rijeka utjecala u more na području *Sambro*, koje je označavalo pjeskovitu obalu (lat. *sabulum* = šljunak, pijesak). To bi moglo biti područje današnje rječice *Rene* (lat. *arena* = pjeskovita obala), što bi značilo da se treći lokalitet naveden u budvanskom statutu praktično nalazi u jezgri barskoga distrikta. Redaktor je, držeći se normi, u budvanski statut prenio nazive zaseoka *Celestrina*, sela *Sussane* i kontrade *Sambro*.¹⁰¹

Sambro se spominje u pogl. 249 statuta te bi se moglo pomisliti i na šire područje između *Rene* i rijeke Željeznice (preko koje se, iz pravca *Bara*, nalazi *Šušanj*). U oporuci barskoga patricija Ivana Ludovikova Prodijsa iz 1494. spominje se *Contracta de Sambro ad ripam maris apud domum illorum de Dalmasis*.¹⁰² Prodi zavješta zemljište i vinograd koji se može obraditi s tri jednaka vola, u blizini *Sambra*, uz morsku obalu, pored kuće *Dalmasa*.¹⁰³ O posjedu patricija *Dalmasa* pored morske obale postoji više potvrda. Na Comutiovoj graviri *Bara* iz 1571. i *Coronellijevu* prikazu iz 1688. ucrtane su *case Darmasi*.

Prapatina, Papratina (pogl. 250 statuta Budve)

Ako je pogl. 249 reguliralo odnose na zapadnim granicama distrikta *Bara*, iduće je poglavlje po svojoj prilici reguliralo odnose sa seljacima nastanjenim izvan istočnih krajeva njegova distrikta. Pogl. 250 statuta *Budve* određuje da *njezini* građani ne smiju dati na obradu polja ili zemljišta seljacima koji stanuju izvan distrikta na strani *Papratne* – „u blizini *Prapatine*” (*al lato di Prapatina*)¹⁰⁴ – iznad i ispod (javnoga) puta, inače će taj teren prodati prokurator komune na javnoj dražbi, a građanin prekršitelj platiti kaznu od 50 perpera, od koje pola pripada vladaru (*al signore*) – a 25 perpera pripada *al muro del comun*, tj. utrošit će se za održavanje ili izgradnju zidina komune; seljaci iz tih sela (*delle ditte ville*) nisu smjeli napasati stoku na tim terenima pod prijetnjom kazne od 50 perpera.¹⁰⁵ Upola manji iznos nego u odredbi pogl. 249 statuta *Budve* možda je bio u vezi s udaljenošću toga po-

¹⁰⁰ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 227, 229-230.

¹⁰¹ Usp. Antonović, *Grad i župa*, 248-249, 254.

¹⁰² Savo Marković, „*Gradu in gradum semper antiquior de dicta domo aut familia de Prodis*: prilog proučavanju barskih patricija Prodijsa”, *Povijesni prilozi* 35 (2016), br. 51: 110.

¹⁰³ Marković, „*Gradu in gradum*“, 83-84.

¹⁰⁴ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 230.

¹⁰⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 141.

družja od gradske jezgre Bara. S navedenom odredbom korespondiraju zahtjevi Barana iz 1443. da se prihodi iz susjednih sela, koji dostižu 80 dukata, koriste *per far i muri de la terra*,¹⁰⁶ i od 16. siječnja 1449. u vezi s prihodima *del so contado*, koji je u to vrijeme najvećim dijelom bio zauzet – za ono malo što nije bilo zauzeto Mrkojevići i mnogi drugi izuzeti su i oslobođeni svakoga tereta, a oni koji nisu bili oslobođeni, gdje su plaćali dukat po vaganu i obroku (*el mozzo, et lo obrocho*) plaćaju po 1 perper, a ravnica *Poprat*, s koje su dolazile žitarice (žito) u kaštel, dana je Mrkojevićima, tako da barska komora nema nikakva prihoda.¹⁰⁷

U prilog ranijoj pripadnosti toga kraja Baru govori podatak da se odande u Dubrovniku 1396. zaposlio sin Bokše Savića: *Craysavo filius Bochse Psavich de Praprat Antibari, serviet apud Radanum Beroevich stacionarium annos 4*.¹⁰⁸ Početkom 1405. Mlečani su protiv Balše III. podigli nekoliko ratničkih družina iz Prapratne, Krajine i okolice Bara.¹⁰⁹ Tijekom pregovora o sklapanju mira pristajali su da Balša III. zadrži Poprat, Svač, Ratac i Krajinu „sa svim selima tih mjesta” pod uvjetom da im prizna Bar i Ulcinj.¹¹⁰ Mletačka Republika dala je 1407. koncesije plemenu Poprati, a 14. svibnja 1423. potvrdila posjede manastira *di S. Michele Arcangelo* kraj Ulcinja, *eceto Goragna data ali Poprati*.¹¹¹

Mletačke vlasti razmatrale su 7. lipnja 1443. kapitule koje su im podnijeli nunciji Bara, među kojima i onaj koji se odnosio na Prapratnu, koja je, kao i Krajina, tvrđavu opskrbljivala žitaricama, a bile su im oduzete.¹¹² Plemenska su imena potisnula imena župa, pa tako i Mrko(je)vići *Papratnu*.¹¹³

Gernoi de Mercoi – Gorana Mrkojevića (pogl. 283 statuta Budve)

Termin *Gernoi* upućuje na selo Goranu, jugoistočni dio Mrkojevića, blizu Možure. Pogl. 283 statuta Budve od 25. travnja 1455. zabranjuje „našim kaznacima” da prodaju ili na drugi način otuđuju općinsku travu *a quelli Gernoi da Mercoi* „ili drugim selima ispod puta”.¹¹⁴ Topografski, ta odredba spominje sela ispod puta, kao i ona o „Papratini”, indicirajući možda put prema Ulcinju. Kronološki, sadržajno i smisleno odgovarala bi odnosima iz sredine 15. stoljeća, kad su Barani

¹⁰⁶ *Antivari 1443-1494*, 59.

¹⁰⁷ *Listine IX*, 52, 313, 314.

¹⁰⁸ HR-DADU-Diversa cancellariae, sv. 33, f. 56v.

¹⁰⁹ Sima Ćirković, „Srednji vijek”, u: *Bar grad pod Rumijom*, prir. Nikola Damjanović (Bar: Izbor, 1984), 31.

¹¹⁰ Ivan Božić, *Nemirno pomorje XV veka* (Beograd: Srpska književna zadruga, 1979), 228.

¹¹¹ Pertusi, „Per la storia di Dulcigno”, 220, 235, 240.

¹¹² *Antivari 1443-1494*, 53.

¹¹³ *Li Mirchoe* se spominju 1409., *de Marchois, Merchoi* 1449. godine. Jireček, *Istorija Srba*, sv. III, 44, 55.

¹¹⁴ *Srednjovjekovni statut Budve*, 74, 150.

objašnjavali Senatu da nemaju koristi od Gorane.¹¹⁵ Barani su 16. siječnja 1449. u Veneciji istaknuli da su zemljište u Gorani obrađivali seljaci iz sela (*de le ville*). Zato je Senat zamoljen da gradskom potestatu i sucima osiguraju da se ta korist upotrijebi za gradnju ili popravak zidina i druge dobrobiti.¹¹⁶ Senat je u prosincu 1449. odgovorio Baranima da želi da se korist koja se prihodovala iz Gorane usmjeri u barski kaštel *pro munitione*.¹¹⁷ Stoljeće poslije, navodi se, Mrkojevići (*anticamente sudditi et vasalli dei Antivarini, coltivano le terre di Antivarini*), pobunivši se protiv Barana, postali su *veri padroni delle tere loro*.¹¹⁸

Vijeće s kraja 15. stoljeća u Budvi; sastav vijeća komune Bara i poglavlja 70 i 284 statuta Budve

G. B. Giustiniano rad Vijeća Budve vezuje za devedesete godine 15. stoljeća i poslije toga, dok su se u građanskim stvarima i 1553. još uvijek vladali kao Barani (!): *Già anni 60 questi Buduani cominciarono a ridursi et far il loro consiglio, aquistandosi nome di comunità, non essendo per l'addietro divisi et conosciuti i cittadini dai popolari*.¹¹⁹ *Creano ora in questo consiglio alcuni suoi ufficii, come giudici, procuratori della terra, fontegari et altri, et nei civili si reggono come Antivarini*.¹²⁰ U Baru je na dan sv. Marka u Plemićkom vijeću trebalo biti okupljeno najmanje 30 plemića, što je bio problem *minuuta et mancata la nobiltà* i predstavljalo teškoću za donošenje odluka. Statut Budve u pogl. 70 također nalaže okupljanje najmanje 30 plemića u Vijeću.¹²¹ Kako je u kolovozu 1553. primijetio sindik, u Baru se formiralo Malo vijeće (*consiglio menor*) od 19 članova koje je rješavalo dnevna pitanja, a u koje su ulazili stari i novi suci – ukupno njih osam, stari i novi prokurator – ukupno njih četiri, novi i stari rizničari (*tesorieri*), potestat, *camerlengo* i *nodaro della terra*.¹²² Vrijedi s time usporediti pogl. 284 statuta Budve iz 1503. godine.¹²³ U statutarnom pogl. 285, zbog teškoća oko izbora (*persone idonee*), kontumacija po obavljanju službe skraćena je s tri na jednu godinu te su učinjene olakšice u pogledu stupnja srodstva malovijećnika. Već je naveden sličan problem u Baru.

¹¹⁵ Božić, *Nemirno pomorje XV veka*, 326.

¹¹⁶ *Listine IX*, 316; *Antivari 1443-1494*, 59.

¹¹⁷ *Listine IX*, 317.

¹¹⁸ Izvještaj Giovannija Battiste Giustiniana iz 1553. godine. *Commissiones II*, 236.

¹¹⁹ I u Baru je do 1512. postojalo jedno vijeće, koje su činili samo plemići. *Antivari 1443-1494*, 56-57.

¹²⁰ *Commissiones II*, 238.

¹²¹ *Cap. LXX. Del giorno, che si creano officiali. (...) li gentil' huomeni almeno trenta in consiglio et non manco; (...) Et che debbino poner tre giudici (...). Srednjovjekovni statut Budve*, 30, 106-107.

¹²² *Commissiones II*, 234.

¹²³ *Cap. CCLXXXIV. Consiglio piccolo qual s'intendi. 1503. (...) fin al numero di 13. Srednjovjekovni statut Budve*, 74, 151.

Karati (naknade sucima) u Baru i poglavlja 289 i 290 statuta Budve

Terminacija sindika namijenjena Budvi iz 1499. u desetoj stavci navodi da se u Budvi imaju plaćati karati kako su utanačeni u Baru: *Che in Budua si paghino caratti, quali in Antivari*. Mletački dužd Agostino Barbarigo 1500. potvrđuje svaku od stavki terminacije sindika, pa tako i onu koja se odnosila na karate kao proporcionalnu taksu koja se po vrijednosti parnice plaćala u građanskim uredima.¹²⁴ Poglavlja 289 (od 27. prosinca 1459.¹²⁵ ili 1469.) i 290 budvanskoga statuta mogla bi stoga upućivati na istovjetne ili slične formulacije barskoga statuta, tim prije što njegov prijepis spominje i iznos od 100 dukata u vezi s kojim su Barani tražili objašnjenje:¹²⁶ *Cap. CCLXXX. Delli caratti. In consiglio grando sopra zudegado di provisoro per suoi caratti habbiano da ducati 200* (u verziji rukopisa iz 1700. g.: „da ducati cento”) *in giù ducato uno; (...)*.¹²⁷

Usporedba nekih komunalnih funkcija

Auditori

Prema pogl. 70 statuta Budve, dva su se auditora, kao i ostali službenici komune, birala na dan sv. Marka.¹²⁸ Prema pogl. 277, auditori su imali preslušati, odnosno potvrditi – ovjeriti presudu koju su donijele gradske vlasti, a na koju je izjavljena žalba.¹²⁹ Prema dubrovačkoj odluci po žalbi iz 1435. iz Bara, *parole e vocabuli a li auditori de quello processo anno fatto dubio e dificulta di poter ben palpar (...) cognoscere (...) et intendere le rason de le parte*.¹³⁰ U Baru se auditori službenici suda i komune u izvorima spominju od 1367. godine.¹³¹ Glava 386 (iz 1351. g.) statuta Kotora naređuje da ispravu osim suca i notara potpisuje i auditor, ali se ovaj naziv u ispravama tamo nalazi i prije, 1326. godine.¹³²

¹²⁴ *Srednjovjekovni statut Budve*, 160, 241.

¹²⁵ U verziji rukopisa iz 1700. godine. *Srednjovjekovni statut Budve*, 152.

¹²⁶ *Statuta et leges civitatis Buduae*, VII; *Srednjovjekovni statut Budve*, 76, 152.

¹²⁷ *et da 200* (u verziji iz 1700. g.: *et de ducento*) *in su ducati doi et non altro; (...)*. *Srednjovjekovni statut Budve*, 76, 152-153.

¹²⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 106-107.

¹²⁹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 148.

¹³⁰ HR-DADU-LCLev, sv. 11, f. 219r (1435. g.); Bujuklić, *Pravno uređenje*, 248.

¹³¹ Savo Marković, „Baranke u Dubrovniku: Matična komuna u izjavama njihove posljednje volje (XIV. – XV. stoljeće)”, *Povijesni prilozi* 32 (2014), br. 46: 38.

¹³² Bujuklić, *Pravno uređenje*, 178, 180.

Komunalni prodavači i procjenitelji

Budvanski statut u pogl. 70 govori da se, među ostalim službenicima komune, biraju i *tre venditori et stimadori*.¹³³ Dubrovačka odluka na žalbu iz Bara iz 1439. govori o *stimatori e venditori del comun de Antivari che forno per lo passato*.¹³⁴ Pogl. 268 statuta Budve određuje da se osuđenik zbog duga, ako ne izvrši obvezu u ostavljenom roku, trebao obratiti općinskim prodavačima i procjeniteljima da se prema presudi namiri dug.¹³⁵ Odluka po apelaciji iz Bara iz 1439. implicira ulogu sudskih naloga u radu procjenitelja, kao i opseg njihova djelovanja određen presudom.¹³⁶

Kapetan (barske) ravnice i kaznaci

U izvještaju iz 1553. spomenuta je u Baru funkcija *capitano della pianura*. Možda je s ovlaštenjima korespondirala poglavljima 70 (*due capitani*) i 238 (*Di non accetar capetania*) budvanskoga statuta.¹³⁷ U Vijeću pučana Bara zasebno su aklamacijom odabirani službenici *che stanno in officio un' anno insieme con i nobili*, pa su tako mogla biti i dva kapetana „barske ravnice”.¹³⁸ Shodno senatskoj odluci od 25. kolovoza 1514. kojom je potvrđeno stanje utanačeno 1512., u Baru su izabirana dvojica kaznaca (*casneço*),¹³⁹ po jedan u Vijeću plemića i u Vijeću pučana, a oni su se starali o ravnici: *quali siano capi per la pianura cum li suoi pastori*.¹⁴⁰ To su bili općinski službenici koji su se brinuli o *pašnjacima, odnosno* o travi sa zemljišta koje je pripadalo komuni (prema pogl. 283 statuta Budve).¹⁴¹

Imovinskopravne i obveznopravne odredbe

Statutarne odredbe Bara o stjecanju imovine raspolaganjem udane ili neudane žene i pogl. 291 statuta Budve (De moglie maridada o non maridada)

Na odredbe koje impliciraju odnose između barskih i građana drugih komuna, a kojima se pokušavala zaštititi i privilegirana imovinska osnova domaće vlastele,

¹³³ *Srednjovjekovni statut Budve*, 106-107.

¹³⁴ *Srednjovjekovni statut Budve*, 123, 146-147; HR-DADU-LCLev, sv. 12, f. 169r (1439. g.).

¹³⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 70.

¹³⁶ *Srednjovjekovni statut Budve*, 146-147; HR-DADU-LCLev, sv. 12, f. 169r.

¹³⁷ Usp. Bujuklić, *Pravno uređenje*, 64.

¹³⁸ *Commissiones* II, 234.

¹³⁹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 110, 141, 150.

¹⁴⁰ Bošković, *Stari Bar*, 285-286.

¹⁴¹ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 97.

svjetlo baca dubrovačka odluka „Judicibus Et Consilio Civitatis Antibari”¹⁴² po apelaciji iz 1432. godine. Dubrovačke vlasti odgovaraju Baranima da su primili pisma poslana zajedno s cjelokupnom dokumentacijom spora koji se odvijao pred barskim sucima između svećenika Marina Krateka kao tužioca i *Domenega de Comis, gđe Deke*, žene Lovra *Samoilija* i Paska, sina Lovrova te Đorđa Ruggija, tuženika, kao i presudu barskih sudaca. Na presudu se svećenik Kratek, shodno odredbama barskoga statuta, žalio, u vezi s čime su u parničnoj dokumentaciji priloženi presuda, tužbeni zahtjev, obrana i odgovor, navodi obiju strana i statutarne odredbe koje to potkrepljuju. Priložena je i javna isprava o darovanju od 11. ožujka 1424., što su dubrovačke vlasti više puta sve marljivo pregledale i ispitale – među ostalim manama i nedostacima našavši posebice dvije stvari.

Prva je da je presuda donesena u korist gđe *Buiarresse*, žene g. Jakova *de Prode Margaricio* – iako ona nije sudjelovala u raspravi, nije se pojavila preko prokuratora niti išta tražila – vraćajući tim Ulcinjanima posjed koji su darovali svećeniku Marinu Krateku. Druga je da je po osnovi odredbi barskoga statuta od 25. travnja 1427.¹⁴³ poništena i anulirana navedena donacija posjeda iz 1424. svećeniku Marinu.

Dubrovačke su vlasti, razmatrajući pomno činjenice i navedene nedostatke, uzele u obzir da suci ne mogu dati prosudbenoga razloga niti donijeti presudu u korist ili na štetu stranke koja nije sudjelovala u postupku osobno ili preko svojega zastupnika, kao tužilac ili optuženi. Uzele su također u obzir da je javna isprava o darivanju svećenika Marina sačinjena u (mletačkom) Ulcinju 11. ožujka 1424., a da je barska statutarna odredba na temelju koje su barski suci poništili donaciju donesena nakon toga, 25. travnja 1427., te da se ta statutarna odredba ne odnosi na vrijeme prije toga, nego upravo navodi: *određujemo da od sada nadalje ni jedna udata ili neudata žena nema vlast otuđenja svojih nepokretnih dobara*. Tako statut Bara ne poništava ono što je činjeno u prošlosti, nego se, naprotiv, bavi i uređuje ono što se može dogoditi u budućnosti, *od sada unaprijed*. Dubrovačke vlasti zaključuju da presuda nije dobro donesena, a da je žalba svećenika Marina valjano uložena.¹⁴⁴

Postavlja se pitanje na koje su se odredbe barskoga statuta parnične stranke pozivale, posebno suci, odnosno strana koja je izgubila spor? Citirana odredba bar-

¹⁴² HR-DADU-LCLev, sv. 11, ff. 107r-107v (1432. g.).

¹⁴³ Pogl. 252 budvanskoga statuta od 25. travnja 1428. (!) zabranu prometa nekretninama (očevinom) uvjetno vezuje za etničku komponentu rođaka po majci (*Che nissun cittadino nativo possa lassar a parenti Schiavi*). Pogl. 276 istoga statuta (*Di poter testar alli forestieri propinqui*) određuje: *Volemo, che il capitolo, il quale fu fatto del 1428 adi 25. aprile* (u drugoj verziji 3 aprile, op. S. M.), *il quale dice, che alli propinqui forestieri non si possa testar, che da mo innanzi cadauno nostro cittadino possa testar (...); et il sopradetto capitolo cassemo, qual non si possa più osservar (...)*. *Srednjovjekovni statut Budve*, 65, 77, 140, 142, 148 (istaknuo S. M.).

¹⁴⁴ HR-DADU-LCLev, sv. 11, ff. 107r-107v.

skoga statuta glasi: *ordinemo de mo' in avanti che nessuna moglier maridada o non maridada non abia podesta de alienar deli suo beni reali*. Početak pogl. 291 statuta Budve određuje: *Ordinemo, che da mò in anzi nissuna moglie maridada o non maridada non habbia potestà de alienar delli beni suoi (...)*.¹⁴⁵ Stoga se može zaključiti da je barski statut sadržavao odredbu istovjetnu pogl. 291 statuta Budve. Isto poglavlje koje tretira miraznu imovinu završava riječima: „Ni u kom slučaju ni iz kojeg razloga ne može zavještati ni darovati ni prodavati ni založiti ni dati ni otuđiti imovinu rođacima strancima. Ukoliko to učini, to ne obavezuje i nije valjano za svagda.”¹⁴⁶

Gdje nije postojala notarska isprava, svjedok (koji, među ostalim, nije smio biti Slaven ili Albanac – *Schiavo, Albanese*) mogao je biti srodnik.¹⁴⁷ U statutu Budve postoje tako suprotnosti između žitelja grada i sela, regionalne razlike, suprotstavljenosti vjersko-političkoga, etničkoga i klasnoga karaktera,¹⁴⁸ pa se, kao i u susjednim gradovima (Skadar, Kotor), može pretpostaviti da je tako bilo i sa zakonskim odredbama Bara.

Rok dosjelnosti od 40 godina u Baru i poglavlja 129, 139 i 271 statuta Budve

U prizivnom postupku provedenom pred dubrovačkim vlastima po osnovi žalbe prokuratora *del Comun di Antivaro* govori se o roku dosjelnosti od 40 godina: (...) *Comune de Antivaro alguna chiareza ne prova non a demonstrato, chome abia posseduto lo deto Chasale, non tanto quaranta anni chome se richiede secondo lo ordine vostro, (...)*.¹⁴⁹ Osim roka u pogl. 129, pogl. 271 statuta Budve navodi: „(...) Ako pak nema notarske isprave ali može sa svjedocima dokazati da su on ili njegovi preci¹⁵⁰ taj posjed 40 godina bez smetnje posjedovali, u tom slučaju taj posjed može prodati (...).”¹⁵¹ Važan uvjet posjedovanja nekretnine bila je dokazivost, a vodilo se računa i o srodnicima (*propinqui*). Prema dubrovačkoj odluci po apelaciji dokazi bi bili: oporučna raspodjela, stjecanje prihoda od nekretnine, gradnja na nekretnini, zakup iste, kako bi se slično moglo dokazati po osnovi posjedovanja stvari, preko svjedoka. „Pogotovo kada nema drugog dokaza da se može pružiti potrebno pouzdanje.”¹⁵² Pogl. 139 statuta Budve određuje da nitko

¹⁴⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 153.

¹⁴⁶ *Srednjovjekovni statut Budve*, 76-77, 153; Bujuklić, *Pravno uređenje*, 76, 77, 78.

¹⁴⁷ Usp. pogl. 113, 118 i 252 statuta Budve. *Srednjovjekovni statut Budve*, 40, 115, 116, 142.

¹⁴⁸ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 274.

¹⁴⁹ Usp. *Cap. CXXIX. De posseder anni 40 pacificamente. Srednjovjekovni statut Budve*, 42, 118; HR-DADU-LCLev, sv. 12, f. 177r (1440. g.) (istaknuo S. M.).

¹⁵⁰ U sporu *Minze de Vanno* govori se o miraznom vlasništvu njegove majke. HR-DADU-LCLev, sv. 12, f. 177v.

¹⁵¹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 71, 147.

¹⁵² HR-DADU-LCLev, sv. 12, f. 177r.

ne može dati tuđu stvar u miraz niti ju prodati, darovati ili zamijeniti, osim ako je odnosna stvar i nekretnina *posseduta provevolmente anni 40*.¹⁵³

Bračnoimovinski i nasljednopravni odnosi: miraz

Ispravu o mirazu u Budvi je po statutu bio dužan načiniti notar.¹⁵⁴ Isprava o mirazu često se spominje u barskim apelacijama Dubrovniku,¹⁵⁵ kao i statutarne odredbe o mirazu (*dotis dicte done Rine et allegationem statuti supra dotibus*).¹⁵⁶ Iz jedne isprave iz 1389. doznaje se da su u materiji miraza kod barskih plemkinja važnu ulogu imali i običaji.¹⁵⁷

Pogl. 143 statuta Budve kaže da ako netko otuđi stvar iz miraza svoje (s time suglasne) žene i ona umre, a to nije bilo zbog siromaštva, „dužan je da od svog imetka naknadi manjak prodatog”.¹⁵⁸ U dubrovačkoj odluci po apelaciji iz Bara 1414. navodi se da ženin miraz mora biti očuvan i da se ima platiti iz muževljevih dobara ono što nedostaje.¹⁵⁹ Prema pogl. 293 statuta Budve, pravo žene da traži povrat miraza jače je od prava muževljevih vjerovnika.¹⁶⁰ Prema dubrovačkoj odluci po barskoj apelaciji, s obzirom na to da se žena nijednom radnjom nije odrekla svojega posjeda, ni suci ni itko drugi nisu bili vlasni prekršiti statut u pogledu ženina vlasništva, koji je (statut) utanačen na dobrobit ne jedne ili dviju, već svih žena.¹⁶¹

Žena je, shodno pogl. 173 statuta Budve, mogla testamentom ostaviti nasljedniku petinu miraza, ako ga nije dala u miraz kćeri ili ako ne poklanja ništa sinovima.¹⁶² Toliko je mogla zavještati i prema barskom statutu.¹⁶³ Također, prema pogl. 266 statuta Budve, žena je testamentom mogla raspolagati petinom svojega mira-

¹⁵³ *Srednjovjekovni statut Budve*, 44, 120.

¹⁵⁴ *Srednjovjekovni statut Budve*, 107, 115; Bujuklić, *Pravno uređenje*, 141, 245.

¹⁵⁵ *carta de dotta dela ditta dona Jacho*; HR-DADU-LCLev, sv. 11, ff. 162v-163r (1433. g.).

¹⁵⁶ HR-DADU-LCLev, sv. 13, f. 148v (1444. g.).

¹⁵⁷ (...) *indutam et ornatam more nobiliorum dominarum civitatis Antibari*. HR-DADU, *Diversa notariae*, sv. 10, ff. 36r-36v (1389. g.).

¹⁵⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 44.

¹⁵⁹ HR-DADU-LCLev, sv. 7, f. 117r (1414. g.).

¹⁶⁰ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 141, 201; *Srednjovjekovni statut Budve*, 154.

¹⁶¹ HR-DADU-LCLev, sv. 13, f. 117r (1443. g.).

¹⁶² Pogl. 173 statuta Budve: (...) *quinta parte della sua dote*, (...). Pogl. 174: (...) *quarta parte della sua dote* (...). *Srednjovjekovni statut Budve*, 51, 127.

¹⁶³ (...) *debia esser riservato la rason sua dela quinta parte della dote della detta Dome, la qual secondo li ordeni pote testar*. (...) *secondo la forma del statuto* (...). HR-DADU-LCLev, sv. 11, f. 36v.

za i drugih dobara koja posjeduje.¹⁶⁴ Prema poglavljima 174, 222¹⁶⁵ i navedenom pogl. 291 statuta Budve, žena koja nije imala potomke mogla je raspolagati četvrtinom (*quarta parte*) svojega miraza, a tri su se dijela vraćala njezinoj obitelji po utvrđenom redosljedu.¹⁶⁶

Parnične stranke i sudski postupak

Tužilac, tuženi i tutor kao stranke u postupku u Baru i terminologija statuta Budve

U dubrovačkim odlukama po barskim apelacijama često se spominju nazivi za stranke u postupku: *dimandatore* (1432. g.) i dr., što odgovara nazivu stranke na čiju se inicijativu pokreće postupak, ali i tuženom, prema statutu Budve: pogl. 90; pogl. 92 – *alcuna persona fosse dimandata*.¹⁶⁷ U barskoj apelaciji iz 1424. (*pro tutela filiorum*) navodi se *tutor*, što kontekstno odgovara pogl. 205 statuta Budve.¹⁶⁸ Prema barskim apelacijama iz 1426./1443. očito je postojanje respondenata kao optuženih, odnosno (osobe ili) osoba koje su bile ovlaštene davati izjave o spornom predmetu: *le domande e le resposte* (1426. g.). Pogl. 205 statuta Budve navodi: *domandar et responder alla corte*, a pogl. 97 da žena *debba comparer per se o per suo responso legittimo a responder*.¹⁶⁹

Svjedoci (guarenti) u Baru i poglavlja 73, 112, 113, 114, 118, 119, 124 i 273 statuta Budve

Dubrovačke odluke po apelacijama na presude barskih sudaca navode *la examination de li guarenti producti e que et quanto testificano*,¹⁷⁰ što implicira istovjetnost termina *guarenti* i *testimoni*, *guarenticia* i *testimonianza*, kao u poglavljima 113, 118, 119, 273 statuta Budve.¹⁷¹ *Guarenti* se spominju i u poglavljima 73, 112, 114 i 124 istoga statuta.¹⁷²

¹⁶⁴ *Srednjovjekovni statut Budve*, 69.

¹⁶⁵ Statut Budve, pogl. 222: *Ordinemo, che niuna moglie (...) salvo del quarto; (...). Srednjovjekovni statut Budve*, 59, 135.

¹⁶⁶ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 154; pogl. 174, *Srednjovjekovni statut Budve*, 127.

¹⁶⁷ *Srednjovjekovni statut Budve*, 111, 113; Bujuklić, *Pravno uređenje*, 241.

¹⁶⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 132.

¹⁶⁹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 113.

¹⁷⁰ HR-DADU-LCLev, sv. 11, f. 247v (1435. g.) i sv. 12, f. 161v (1439. g.).

¹⁷¹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 115; Bujuklić, *Pravno uređenje*, 168.

¹⁷² *Srednjovjekovni statut Budve*, 107, 115, 117, 201.

Suđenje u banak od pravde i uvreda

Pogl. 80 statuta Budve spominje kažnjavanje za izrečenu uvredu u Vijeću – *villania essendo in consiglio*.¹⁷³ Uvreda barska apelacija iz 1442. vezuje za uobičajeno zasjedanje suđa *u banak od pravde* (sudište), i suđenje: *Et anch' per lo simile considerando noy et abiando che per lo testificar et due delli deti testimoni examinati non abbiamo che lo deto Zorzi abia dato villania alguna in plaito chome dise l'ordine allegato, percho che stare in planto se intende quando li zudexi ordenatamente sentano alla bancha della giustizia, et ministrano la rason et la giustizia, la quale chosa ponto non e intervegnuta in lo presente caso*.¹⁷⁴ *Bancha*, osim što implicira skup sudaca (u Loži, kod katedrale sv. Đura), mogla je biti i poseban (drveni) kor ili njegov dio.¹⁷⁵ U Baru se ista sudbena lokacija navodi i 1550. godine: *ala bancha, doue si rendeua pubblicamente ragione, litigando tra loro di vna cosa ciuile, pensatamente la fecero talmente criminale*.¹⁷⁶

Zabrana vođenja paralelne litispendencije u Baru i pogl. 206 statuta Budve

Prema odluci po apelaciji iz 1443./1444., shodno po strankama priloženom barskom statutu: *non posse domandare doy de una chosa*.¹⁷⁷ Formulacija odgovara nazivu i pogl. 206 statuta Budve: *Di non domandar doi d'una cosa* („O zabrani da dvojica tuže za istu stvar”).¹⁷⁸

Načela ne ultra petita i ne bis in idem u Baru i pogl. 109 statuta Budve

Načelo *ne ultra petita* podrazumijeva da presuda mora biti u granicama tužbenoga zahtjeva.¹⁷⁹ Odgovara mu odluka iz 1444. po apelaciji iz Bara, koja govori da se prema barskom statutu ne može pozivati na osobe koje nisu sudjelovale ili na pitanja koja nisu spomenuta (*non sono nominati, ne intevegnuti*) u provedenom postupku. Također se ukazuje na načelo *ne bis in idem*.¹⁸⁰ Pogl. 109 statuta Budve navodi da suci, arbitri ili gastaldi ne mogu u sporu o jednoj stvari donijeti presudu o više stvari, a pogl. 104 da stranka koja namjerava tužiti osobu koja je dobila parnicu mora prethodno postupiti po već donesenoj presudi.¹⁸¹

¹⁷³ Pogl. 80 statuta. *Srednjovjekovni statut Budve*, 32, 109.

¹⁷⁴ HR-DADU-LCLev, sv. 13, f. 95r (1442. g.).

¹⁷⁵ Usp. terminologiju obustave postupka sudišta u Dubrovniku: *terminato banco a pieno; banco a pieno hanno terminato di (...)*. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 41, 213.

¹⁷⁶ Usp. *bancha* = la Corte; Valentini, „Dell'amministrazione”, 879; *Epistolae*, 76.

¹⁷⁷ HR-DADU-LCLev, sv. 13, f. 141v (1444. g.).

¹⁷⁸ *Srednjovjekovni statut Budve*, 57, 133.

¹⁷⁹ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 247.

¹⁸⁰ HR-DADU-LCLev, sv. 13, f. 141v (1443./1444. g.).

¹⁸¹ *Srednjovjekovni statut Budve*, 113, 114; Bujuklić, *Pravno uređenje*, 247.

Notari i kancelari i njihova služba u Baru

Među brojnim odredbama statuta Budve o notarima ističe se da nije mogao prepisivati isprave iz katastih svojih prethodnika bez naredbe sudaca (pogl. 127 *De carta de catastico*).¹⁸² Iz katastih vođenog od vicenotara Frana Comisa barski je svećenik Ivan Nale oporuku iz 1377., kako ju je od riječi do riječi (*De verbo ad verbum*) zabilježio, prilagodio formi javne isprave, koju je tako zadočila 12. travnja 1394.¹⁸³ Ta formulacija odgovara odredbi budvanskoga statuta iz pogl. 127 prema kojoj notar, ako mu je naložena izrada prijepisa, *die rescriber a punto a punto et da parola in parola*,¹⁸⁴ *niente agionger o sminuir*.¹⁸⁵ Spis iz 1394. potom je ovjeren uobičajenim bilježničkim znakom, a potvrdili su ga kao svjedoci predstavnici barskih vlasti: prisegnuti sudac i auditor.¹⁸⁶ Prema odredbi pogl. 180 budvanskoga statuta, oporuka sačinjena izvan grada trebala je u određenom roku biti predložena notarima sa sucem i auditorom te bi po ispitivanju svjedoka bila zapisana *in presentia del giudice et auditor, secondo è ordinato*.¹⁸⁷

Tarifa plaćanja kancelara i kavalijera u kaznenim stvarima: Bar 1547.

Iako u budvanskom statutu postoji dosta procesnih normi, građanski i kazneni postupak nisu bili izdiferencirani.¹⁸⁸ I dubrovačko je kazneno procesno pravo statutarnim zbirkama skromno regulirano, a kako većina vlastele nije bila trajnije vezana za sudačku funkciju, može se pretpostaviti da su kontinuitet prakse i stručnost u postupanju osiguravali profesionalni pomoćnici – kazneni kancelari.¹⁸⁹ Otuda svaki dokument kaznenopravnoga sadržaja dobiva na važnosti. Prilikom izdavanja uputa potestatu Bara iz 1443./1444. o načinu upravljanja gradom u ime mletačke vlasti, naloženo mu je: „Trebate sa sobom povesti jednoga kancelara i jednoga viteza, kojima ćete dodijeliti po plaću, ne povećavajući troškove, i dopustiti im da imaju svoje uobičajene beneficije.”¹⁹⁰ Budvansku *Tarifu plaćanja kancelara i naoružanog mu sudruga u krivičnim stvarima* shodno povlastici od 17. rujna 1547. prati i zabrana mletačkih sindika o iznošenju kancelarijskih knjiga izvan ureda pod prijetnjom kazne od 25 dukata za svaki put između optužbe i

¹⁸² *Srednjovjekovni statut Budve*, 117.

¹⁸³ HR-DADU, Testamenta notariae, sv. 8, ff. 59v-60r (1394. g.).

¹⁸⁴ Marković, „Baranke u Dubrovniku”, 38

¹⁸⁵ *Srednjovjekovni statut Budve*, 117.

¹⁸⁶ *Srednjovjekovni statut Budve*, 139, 144, 216.

¹⁸⁷ Usp. pogl. 170 i 180 statuta Budve. *Srednjovjekovni statut Budve*, 50, 126, 128.

¹⁸⁸ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 278.

¹⁸⁹ Lonza, *Pod plaštem pravde*, 13, 51.

¹⁹⁰ *Antivari 1443-1494*, 48.

izvršenja od magistrata. Dokument potpisuju *Camillus Strata cancellarius* i javni notar i kancelar¹⁹¹ *Hieronimus de Canal*, koji ga je i redigirao kao javnu ispravu.¹⁹²

Tarifa plaćanja postupanja navedenih službenika u kaznenim stvarima koja se primjenjivala u Budvi, a koja je vrijedila u Baru, slijedi tendenciju „pretvaranja tzv. privatnih delikata u krivična dela za koja je opštinska vlast propisivala” novčane kazne, koje su najčešće uplaćivane općinskoj blagajni, a rjeđe išle u korist oštećenoga.¹⁹³ Za tužbu (podnošenje tužbe) odnosno žalbu kao bilo koje procesno sredstvo, zahtjev ili radnju koja obavještava o kažnjivom postupku (*querella*) predviđa cijenu od 2 groša (*grossi doi*).¹⁹⁴

Tarifa solutionum cancellarii et comilitonis in criminalibus, de qua fit mentio in ordinibus per officium nostri sindicatus concessis huic fidelissime comunitati sicut in privilegio die XV. septembris 1547.

Cadauna querella grossi doi.
 Per esamination delli testimonii grossi doi.
 Per relation della citation a difesa grossi uno.
 Per difesa sì in scrittura come in bocca grossi 2.
 Per un atto grossi 2.
 Per cadaun inquisition grossi 2.
 Per il mandato citatorio grossi 2.
 Per la presentation del reo grossi 2.
 Per la relation di cadauno grossi 2.
 Per il relascar grossi 2.
 Per cadaun costituito al plaito grossi 6.
 Per cadaun costituito a tortura grossi 6.
 Per sentenza banditoria ad tempus grossi 6.
 Per cadauna sentenza de bando deffinitiva grossi 6.
 Per cadauna carta de copia grossi 6.
 Per produzione delli atti curti non possa detto cancellier tuor più di grossi doi per produtta, sebene in quel atto, che si produce, si attenissero più capitoli ovvero atti, di modo che detti atti fossero pertinenti alla detta produtta.
 Item per cercar cadaun atto in cadaun libro grosso uno.
 Vicenzo Barbarigo sindaco. Vettor Bragadin sindaco.
 Per letion di cadaun posto nella prigion aspri doi.
 Per relaxation de redention aspri doi.
 Per le fatiche del detto cancellier di metter il reo a calteggjar de plano et alla corda et governarlo eccetto le spese da bocca aspri dodici.
 Quas quidem solutiones ut supra limitatas, nos Vicentius Barbarigo et Victor Bragadin provisoires et advocatores auctoritate magistratus sindicatus predicti (ordiniamo) di non permetter, che alcun delli libri della cancellaria siano portati fuora della cancellaria, (in pena) di ducati 25 per cadauna fiata tra l'acusatione et quel magistrato, che farà l'esecutione; et così volemo sia inviolabilmente osservato et esequito. In quorum fidem etc.
 Date Antibari die xvii. septembris 1547.
 Camillus Strata cancellarius m. p. L. Segletti.
 Ego Hieronimus de Canal publicus notarius et de presenti clarissimi regiminis Antibari cancellarius premissas tariffas ex seris originalibus in hanc publicam formam fideliter redegi et exemplavi, et in fide robur et testimonium subscripsi, et sigillo divi Marci corroboravi et signavi.

Slika 2. Preslika iz Ljubićeve redakcije *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

¹⁹¹ U Dubrovniku se posebni kancelari za građanski i kazneni sud utemeljuju propisom *Ordo cancellarie* iz 1428. godine. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 79, 80, 83, 87.

¹⁹² *Date Antibari die XVII. septembris 1547. Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

¹⁹³ Bujuklić, *Pravno uređenje*, 165.

¹⁹⁴ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

Druga stavka Tarife određuje jednako novčano izdvajanje za ispitivanje svjedoka. Za dostavljanje, odnosno uručivanje poziva na ročište – na obranu (*relation della citation a diffesa*) trebao se izdvojiti 1 groš. Za obranu sačinjenu kako u pismenom obliku tako i kad je obavljena usmeno trebalo je izdvojiti 2 groša. Isto se toliko plaćalo i za bilo koji procesni podnesak. Bilo kakvo ispitivanje koje je trebalo provesti u prisutnosti kancelara, odnosno njegova naoružanoga sudruuga (potestatova viteza), također je bilo tarifirano s 2 groša. Nalog (sudski poziv) kojim se stranka (okrivljeni) poziva (*mandato citatorio*) da se pojavi na pravnom razgovoru radi očitovanja, odnosno davanja izjave, stajao je 2 groša. Toliko se plaćalo i za *presentation del reo* – predočenje okrivljenoga radi (pribavljanja) iskaza, odnosno za izjašnjavanje optuženoga.¹⁹⁵

Za obavještavanje bilo koga (*relation di cadauno*) u vezi s tužbom koja se sudu podnosi o počinjenom deliktu (o prekršaju koji se može goniti) izdvajalo se također 2 groša. Kancelar je bio uključen u obznanjivanje proglašenja i prisustvovao je činu obznane (*intimatio*) presude osuđeniku, brinući se o zakonitosti toga čina. U Baru je taj čin 1531. obavljen na gradskim skalama.¹⁹⁶ Godine 1550. navodi se da je uobičajeno mjesto objave gradski trg, preko glasnika (*loco solitho plathee per preconem*) komune.¹⁹⁷

Za oslobođanje, puštanje odnosno objavu o tome (*relascar*) plaćalo se isto 2 groša. Za svako bilježenje ispitivanja koje se u pretresu (parnici) provodi u odnosu na osobu kojoj je na teret stavljena krivnja (optuženog), što se vjerojatno moglo odnositi i na dobrovoljni akt stranke (sudionika postupka) koji je notiran u uredu o spornoj kaznenoprocenoj raspravi, plaćao se veći iznos, 6 groša (*Per cadaun costituito al plaito grossi 6*).¹⁹⁸ Za svakoga određenog (prepoznatog) za ispitivanje mučenjem¹⁹⁹ (*costituito a tortura*), što je podrazumijevalo vođenje zapisnika o ishodu iskaza, plaćalo se također 6 groša. Torturom kao dokaznim sredstvom smjelo se mučiti sve protiv kojih je bilo dovoljno indicija ili je postojala dovoljno jaka sumnja utvrđena iskazom svjedoka.

Za presudu na privremeno izgnanstvo, odnosno progonstvo na određeno vrijeme, vjerojatno godinu dana ili više (*sentenza banditoria ad tempus*), naplaćivalo se 6 groša. Takvu kaznu pratila je prijetnja još težom ako bi se osuđenik vratio prije isteka roka, što je njegove poznanike opterećivalo dužnošću prijave.²⁰⁰ Me-

¹⁹⁵ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

¹⁹⁶ (...) *debiamo intimar, et publicar sopra le scalle de questa Città, (...). Epistolae*, 55.

¹⁹⁷ *Epistolae*, 77. Usp. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 85, 86.

¹⁹⁸ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68. Usp. „placitati” – „accusati”: Valentini, „Dell’amministrazione”, 878.

¹⁹⁹ Tortura je metoda prisile koja nanošenjem tjelesne boli (i psihičkim mučenjem) nastoji ishoditi „istinito” optuženikovo priznanje, najčešće ne krivnje, nego odgovora o nedjelu i povezanim činjenicama. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 27, 232-238.

²⁰⁰ Lonza, *Pod plaštem pravde*, 155.

đutim, postojala je mogućnost da se, kad se dodijeljeni imunitet boravka približavao kraju, u okolnostima kojima je vlast bila zadovoljna takva kazna potpuno ukine.²⁰¹

Svaka osuda na konačni (doživotni) izgon²⁰² (trajno progonstvo) tarifirana je također sa 6 groša. U Baru se ta osuda kombinirala s trajnim izgonom iz Venecije, i izgonom od „boke” Bojane do Boke kotorske. Izgon je jedna od najstarijih kazni, prisutna još u nerazvijenim penalnim sustavima, sa svrhom odstranjenja kriminalca iz zajednice koja se time štitila od njegovih nedjela, a on stavlja u potpuno drugačiju socijalnu poziciju.²⁰³ U barskom slučaju iz 1549. njezino kršenje zapriječeno je konfiskacijom svih dobara i kaznom vješanja,²⁰⁴ što se imalo registrirati u kancelariji.²⁰⁵ Kazna vješanja u Baru obavljala se na vrlo vidljivom mjestu: na gradskim zidinama (njihovim nazubljenim kruništima); potestat Piero Tiepolo u kolovozu 1500. *à fato apichar a li merli di la tera* petoricu zarobljenih u sukobu s Turcima. *Stephano Rusco* iz *contada* Ulcinja, pobunjenik protiv mletačke vlasti koji je postao glavar martoloza, uhvaćen je u studenome 1500. dok su se skrivali *presso la fontana di la terra*, s namjerom *dipredar le done et puti di Antivari*; odveden je vezan na gradski trg. Svi su vikali da je to pobunjenik, a onda ga (što je mogla biti i spontana reakcija) sasjekli na komade: *tutti cridando: Questo è il rebello di la nostra illustrissima Signoria. Et in quel instante lo taiono a pezi, dicendo: Cussi faremo de simel rebelli!*²⁰⁶

Za svaku prepisanu (kopiranu) ispravu izdvajao se, prema Tarifi, iznos od 6 groša.²⁰⁷ Za izradu kratkih podnesaka kancelar ne može naplaćivati (uzimati) više od 2 groša po primjerku ni ako je u tom aktu, koji se sačinjava, sadržano više kapitula (uglavaka), odnosno stavki, na način da su te stavke u vezi s primjerkom i ne odstupaju od njegova sadržaja. Kancelar je uz procesne isprave sastavljao

²⁰¹ *Epistolae*, 59.

²⁰² Usp. pogl. 192 statuta Budve (*De infedeltà*). *Srednjovjekovni statut Budve*, 106, 130-131.

²⁰³ Lonza, *Pod plaštem pravde*, 152-153, 154.

²⁰⁴ Smrtna kazna vješanjem bila je tipičan oblik dubrovačke prakse 17. i 18. stoljeća, koja se izvodila na posebnom mjestu na Dančama. Pretpostavlja se da su „spektakli” *presso le Pubbliche Forche* bili posjećeni. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 143-147, 156-157, 325; Ilija Mitić, „Prilog upoznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku* 22-23 (1985): 157, 158, 167, 170.

²⁰⁵ (...) *se alcuno delli contrafacienti banditi per alcuna delle sopraditte cose fusse presso, et condotto nelle forze sia impicato per la gola a perpetuo esempio di cadauno disturbatore del quieto viuere*, (...). *Epistolae*, 71.

²⁰⁶ Marino Sanuto, *I Diarii*, Volume III (Tomo III, pubblicato per cura di Rinaldo Fulin, Venezia MDCCCLXXX) (Bologna: Forni editore, 1969), col. 595, 1243-1244. Redovito je javnom smaknuću prethodilo vođenje osuđenika u ritualnu ophodnju („peripatetičnu kaznu”), čime je sramotna procesija bila uvodna stavka ritualne egzekucije. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 159-160.

²⁰⁷ U Dubrovniku je 1459. donesen propis prema kojem se, ako je izrečena kazna uvrede u iznosu do 6 perpera, svakih 6 groša može zamijeniti jednim danom zatvora. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 190, 191.

i inventar.²⁰⁸ Tarifa dalje nastavlja: „Isto tako, za traženje bilo kojeg akta u bilo kojoj knjizi jedan groš.”²⁰⁹

*Per letion*²¹⁰ bilo koga stavljenog u zatvor plaćale su se 2 aspre. Već se 1372. bilježi praksa korištenja crkvenoga zatvora u zgradi nadbiskupa u državne, odnosno komunalne svrhe.²¹¹ Primjetno je da je u Baru sredinom 16. stoljeća, odražavajući nove ekonomske silnice u procesima dugoga trajanja, u optjecaju bio i turski novac. Za puštanje iz zatvora zbog otkupljenja naplaćivalo se također 2 aspre. Prije, 26. siječnja 1517., zabilježeno je da je dužnicima mletačke državne komore u Baru potestat naređivao da se pojave u njegovoj palači i podmire dugovanja, prijeteći im *con prexon et trati di chorda et chon altri muodi molto uergonzoxi*.²¹²

Za napore kancelara da se s okrivljenim postupa bez većih poteškoća i da ispitivanje vezivanjem za spravu za mučenje trzanjem konopca bude djelotvornije (*di metter il reo a calteggiar*²¹³ *de plano et alla corda*²¹⁴ *et governarlo*) – osim troškova prevođenja, odnosno suočenja (*eccetto le spese da bocca*)²¹⁵ – naplaćivao se iznos od 12 aspri.²¹⁶

Procesnopravna mjera *de plano*²¹⁷ donosi se odmah, bez posebnoga produbljiivanja istrage po pitanju postojećih činjenica. U slučaju iz veljače 1566., uhićeni okrivljenici (*prenominati rettent*) u početku su djelo za koje su se teretili negirali proturječeći jedan drugome u mnogim stvarima: *constituti piu volte de plano negauano contradicendosi*, te je postupak predvođen barskim potestatom trebao biti nastavljen iznuđivanjem priznanja i kažnjavanjem. Shodno postupku provedenom 1566., evidentno je da su određene procedure mučenja kojima su iznuđivana priznanja primjenjivane postupno ili u kombinaciji. Tortura se u 16. stolje-

²⁰⁸ *Epistolae*, 7 (1549. g.).

²⁰⁹ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68. Usp. Lonza, *Pod plaštem pravde*, 85, 86, 242.

²¹⁰ Riječ *letion* mogla bi biti shvaćena u smislu oslobađanja, izdvajanja, odabiranja (*leziòn* → *Elezione* o *Lezione*, Nomina, Scelta) prije nego primjerenoga kažnjavanja: *Lezione*, Istruzione. Usp. *Tor fora de presòn* – Scarcerare; pustiti iz zatvora. Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Seconda edizione aumentata e corretta, aggiuntovi l'indice italiano veneto (Venezia: Giovanni Cecchini edit., 1856), 368, 533.

²¹¹ AA II, 67.

²¹² *Epistolae*, 46. U Dubrovniku su se okrivljenici izlagali i na trijemu pred „lodžom” nedaleko od Orlandova stupa („berlina”). Mitić, „Prilog upoznavanju načina kažnjavanja”, 161, 164, 167, 171.

²¹³ Usp. Calto d'armèr, *Casella*; *Scompartimento*, kao: *tasteggiare* – provare, tentare. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, 120.

²¹⁴ *Corda*; *Tortura, dicevasi la Fune da tormento, con qui si collava*; *Dar la corda* – *Tormentare con fune sospendendo e dando de' tratti o sia delle scosse*. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, 197. (...) *resta contumace per paura, come dicono, della corda* (...). *Commissiones* III, 118 (1559. g.). „Svakako otuda da su mnogi od onih koji se nisu pokorili mletačkoj vlasti visili na alci uzidanoj u završac krstotog svoda ulazne kapije, – obj. 184.” Bošković, *Stari Bar*, 287.

²¹⁵ Usp. *quando si abbracemo* („kad se suočimo”). Lonza, *Pod plaštem pravde*, 227, 228.

²¹⁶ *Statuta et leges civitatis Buduae*, 68.

²¹⁷ Fr. izraz *tout court* koristi se za opisivanje radnje čije je provođenje lako i bez posebnih formalnosti.

ću primjenjivala za iznuđivanje priznanja velikih zločina, ali i za krađe. Tako je falsifikator novca Pero priznao kazneno djelo čim je doveden na mjesto torture, prije nego što je bio propisano vezan.²¹⁸ Drugi je okrivljeni bio tvrdi što se tiče iznuđivanja priznanja, izdržavši vezivanje i mučenje na stalku zvanom konj²¹⁹ i jedan trzaj konopcem: *qual Nicolo doppo hauuta la caualletta, et un tratto di corda confessò hauer batuto aspri falsi.*²²⁰

S prethodno izloženim i limitiranim plaćanjima, Vincenzo Barbarigo i Vettor Bragadin, sindici, provizori i odvjetnici s ovlaštenjima magistrata,²²¹ naredili su da se nijedna uredska knjiga ne iznosi iz kancelarije. Odredbe kojima je tako dodatno normiran kaznenopravni postupak ostale su na snazi u Baru zasigurno do kraja mletačke vladavine. Iako su postupak mletačke vlasti nastojale voditi i kažnjavanje provesti u gradu počinjenja delikta, ipak je postojala opasnost, u slučaju stranih državljana, od represalija.²²²

Iz idućega razdoblja poznati su sljedeći barski kancelari: *Franciscus Pictoreus, cancelarius* (1550.);²²³ *Johanes Baptista Grisonius, Cancelarius Antibari*; Giovanni B. Grifoni, *cancelliere d'Antivari* (1552.).²²⁴ Bartolomeo Sabini bio je javni notar i kancelar Bara 1558. godine. *Petrus Decius q. Blasii cancellarius* prisegnuo je na dužnost u veljači 1561., kad i *Pottestas Antibari Ser Joanes Ciconia.*²²⁵ *Abrianus de Abreanis de Abbazia (?) cancellarius* prisegnuo je na dužnost u listopadu 1564., kad i potestat *Ser Thomas Pasqualico. Franciscus de Calderariis de Serravalle cancellarius* prisegnuo je na dužnost u lipnju 1567., kad i potestat *Ser Alvixius (?) Maripetro. Antonius de Medicis di Motha (?) cancellarius* prisegnuo je na dužnost u veljači 1569., kad i potestat *Ser Alexander Donato.*²²⁶

Zaključak

Dokumentarna svjedočanstva barske pravne povjesnice razmotrena su u kontekstu budvanskoga statuta, dubrovačkih odluka po apelacijama iz prve polovine 15.

²¹⁸ *Epistolae*, 83.

²¹⁹ Oruđe za provođenje tjelesne kazne lakše od trzaja konopcem. Prijestupnik se vezivao za neku vrstu klupe, leđima prema bičevaocu. *Cavalletto*, međutim, označava i spravu poznatu kao stol za rastezanje do iščašenja.

²²⁰ *Epistolae*, 83.

²²¹ *Commissiones* II, 6.

²²² Barski potestat upozorava vlasti u Veneciji da kažnjavanje delinkvenata iz Herceg-Novog *porta pericolo sia fatta qualche represaglia da quelli di Castel Nouo. Epistolae*, 83.

²²³ *Epistolae*, 77.

²²⁴ Bošković, *Stari Bar*, 270.

²²⁵ Italija – Archivio di Stato di Venezia – Capi del Consiglio dei dieci, Giuramenti, reg. 4, 162r. Podaci ovoga fonda ustupljeni su mi ljubaznošću akademkinje Nelle Lonza, na čemu joj zahvaljujem.

²²⁶ Italija – Archivio di Stato di Venezia – Capi del Consiglio dei dieci, Giuramenti, reg. 4, 162r.

stoljeća i drugih isprava iz 15./16. stoljeća koje su sačinjavale legislativni korpus komune Budve. Indikativno je da mletačke isprave još u 16. stoljeću upućuju na shodnu primjenu barskih zakonskih normi u Budvi, a da se statut te komune izričito u izvorima ne spominje (*nei civili si reggono come Antivarini*, 1553.), što ukazuje na nerazriješeno i otvoreno pitanje njegove prve redakcije. U odnosu na pojedine statutarne odredbe komparirane su slične norme Kotora i iskustva Ulcinja, a s aspekta kaznenoga procesa i dubrovačke.

Privilegiji koje su Baru potvrđivale mletačke vlasti te izvještaji mletačkih sindika sagledani su posebno u kontekstu apelacijskoga sudskog postupka i odnosnih rokova, kao i općinskoga administrativnog aparata. Akrostih kao obveza Barana iz sredine 14. stoljeća spominje se s istovjetnom sumom već u prvom poglavlju statuta Budve, ali povezanost tih činjenica nije se dosad naglašavala u historiografiji. Prilog (pre)poznavanju statuta Bara omogućava i topografija, odnosno lokaliteti spomenuti u temeljnom budvanskom pravnom spomeniku: *Celestrina, Sussane, Sambro, Prapratina, Geranoi de Mercoi*. Dok je distrikt Bara obuhvaćao znatan broj sela, distrikt Budve bio je vrlo malena opsega, 1559. godine bez sela. Sličan način formulacije pojedinih normi od incipita nadalje također upućuje na izvorno porijeklo odredbi budvanskoga statuta. Može se pretpostaviti da je mletačka verzija budvanskoga statuta imala latinski sročeni statut Bara kao predložak, ako se uspoređi istovjetna zakonska odluka barskih vlasti od 25. travnja 1429. o zabrani ishoda crkvenoga dostojanstva u Baru s njegovim pogl. 254 (*O tome da nijedan naš građanin ne može biti biskup*). Sastav Maloga vijeća komune Bara povezuje se s pogl. 284 statuta Budve, a karati (naknade sucima) u Baru s poglavljima 289 i 290 statuta Budve. Upozoreno je i na sličnost velikoga broja ostalih budvanskih statutarnih odredbi i isprava iz Bara koje se odnose na imovinskoppravna, obveznopravna, nasljednopravna pitanja i sudski postupak (isti rok za dosjelo, zabrana vođenja paralelne litispencije u Baru i pogl. 206 statuta Budve i dr.).

Pored toga što rasvjetljava ulogu kancelara u kaznenopravnim stvarima, Tarifa iz 1547. nastala u Baru, a koja se primjenjivala i u Budvi, upotpunjuje poznavanje oskudnih statutarnih kaznenopravnih normi i rasvjetljava mjere poduzimane u cilju održavanja sigurnosti poretka. Taj dokument slijedio je praksu preslikavanja prava iz Bara u Budvi utoliko što je s njihovim prvim poznatim javnim povezivanjem traženjem Budvana (1441.) barsko pravo već bilo osnaženo dubrovačkim odlukama po žalbama, s tim da je još normi barskoga statuta moguće rekonstruirati iz odluka dubrovačkoga sudišta po odaslanim apelacijama.

Na osnovi navedenog, a s obzirom na devastiranje Budve osmanskim osvajanjem u drugoj polovini 16. stoljeća (*la straggie d'un general incendio*), može se zaključiti da su pravni spomenici Bara poslužili kao temeljni zakonski predlošci i uzori za redakciju, odnosno kodifikaciju budvanskoga prava u 17. stoljeću, otkad i potječu poznati prijepisi njezina statuta.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku (HR-DADU) – Diversa cancellariae.

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku (HR-DADU) – Diversa notariae.

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku – Littere e commissiones Levantis (HR-DADU-LCLev).

Hrvatska – Državni arhiv u Dubrovniku (HR-DADU) – Testamenta Notariae.

Italija – Archivio di Stato di Venezia – Capi del Consiglio dei dieci, Giuramenti.

Objavljeni izvori i literatura

Antonović, Miloš. *Grad i župa u Zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku*. Beograd: Istorijski institut, 2003.

Antović, Jelena, ur. *Statvta civitatis Cathari = Statut grada Kotora*, knjiga I: *Fototipско izdanje originala iz 1616. godine* i knjiga II: *Prevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom*. Kotor: Državni arhiv Crne Gore, 2009.

Boerio, Giuseppe. *Dizionario del dialetto veneziano*. Seconda edizione aumentata e corretta, aggiuntovi l'indice italiano veneto. Venezia: Premiata tipografia di Giovanni Cecchini edit., 1856.

Bošković, Đurđe. *Stari Bar*. Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962.

Božić, Ivan. „Zeta u Despotovini”. U: *Istorija Crne Gore 2*, tom 2: *Crna Gora u doba oblasnih gospodara*, 135-277. Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore (predsjednik M. Đurović), 1970.

Božić, Ivan. *Nemirno pomorje XV veka*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1979.

Bujuklić, Žika. *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014.

Čoralić, Lovorka; **Karbić**, Damir. *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije*, svezak 1: *Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog = Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae*, Volume 1: *Epistolae et communicationes rectorum Antibarensium, Dulcinensium, Buduensium et Castri Novi*. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 55. Kazala izradili Maja Katušić i Ivan Majnarić. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2009.

Ćirković, Sima. „Zeta u državi Nemanjića”. U: *Istorija Crne Gore*, knjiga 2, tom 1, 1-95. Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore (predsjednik M. Đurović), 1970.

Ćirković, Sima. „Srednji vijek”. U: *Bar grad pod Rumijom*, priredio Nikola Damjanović, 9-34. Bar: Izbor, 1984.

Ćirković, Sima. „Starigrad – srednjovekovna Budva”. U: Žika Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, 9-24. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, ²2014.

Farlati, Daniele; Coleti, Jacobus. *Illyrici Sacri*, tomus septimus. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, MDCCCXVII.

Jireček, Konstantin. *Istorija Srba*, svezak III: *Kulturna istorija: I. deo*. Preveo i dopunio Jovan Radonić. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923.

Jireček, Konstantin. *Istorija Srba*, svezak IV: *Kulturna istorija: II. deo*. Preveo i dopunio Jovan Radonić. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923.

Levi, Cesare Avgvsto. *Venezia e il Montenegro: Giorgio Czernovich – Antivari 1443-1494 – Stefano Mali il finto Czar e gli ultimi conati della Repubblica*. Venezia: A cura dell'autore. Prem. Stab. tipo-litografico Fratelli Visentini, 1896.

Lonza, Nella. *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1997.

Ljubić, Šime, prir. *Commissiones et relationes Venetae*, Tomus II: *annorum 1525-1553*. Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 8. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, ex officina societatis typographicam, in taberna libraria Leopoldi Hartman, 1877. [„Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano sindaco in Dalmazia ed Albania 1553”], 190-271.

Ljubić, Šime, prir. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga V: *od godine 1403. do 1409*. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 5. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u knjižari Lavoslava Hartmana, 1875.

Ljubić, Šime. „Rukoviet jugoslavenskih listina”. *Starine JAZU* X (1878): 1-43.

Ljubić, Šime, prir. *Commissiones et relationes Venetae*, Tomus III: *annorum 1553-1571*. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 11. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1880.

Ljubić, Šime, ur. *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae*. Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium, Pars I, vol. 3. Zagrabiae: JAZU, opera societatis typographicae; Hartmann [et al.], 1882-1883.

Ljubić, Šime, ur. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga IX: *od godine 1423. do 1452.* Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 21. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u knjižarnici jug. akademije L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1890.

Ljubić, Šime, ur. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga X: *od godine 1453. do 1469.* Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 22. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u knjižarnici jugoslavenske akademije, 1891.

Marković, Savo. „Baranke u Dubrovniku: Matična komuna u izjavama njihove posljednje volje (XIV. – XV. stoljeće)”. *Povijesni prilozi* 32 (2014), br. 46: 7-46.

Marković, Savo. „*Gradu in gradum semper antiquior de dicta domo aut familia de Prodis*: prilog proučavanju barskih patricija Prodića”. *Povijesni prilozi* 35 (2016), br. 51: 71-120.

Mitić, Ilija. „Prilog upoznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 22-23 (1985): 153-173.

Novaković, Stojan, ur. *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, knjiga 5. Beograd: Srpska kraljevska akademija, štampano u državnoj štampariji Kraljevine Srbije, 1912.

Pertusi, Agostino. „Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini”. *Studi veneziani*, XV, 1973: 213-271.

Sanuto, Marino. *I Diarii*, Volume III (Tomo III, pubblicato per cura di Rinaldo Fulin, Venezia MDCCCLXXX: 1 ottobre 1499-31 marzo 1501). Bologna: Forni editore, 1969.

Schmitt, Oliver Jens. *Das venezianische Albanien (1392-1479)*. Südosteuropäische Arbeiten 110. München: R. Oldenbourg Verlag, 2001.

Srednjovjekovni statut Budve. S talijanskoga preveo i predgovor napisao Nikola Vučković, priredili Miroslav Luketić i Žika Bujuklić. Budva: Istarski arhiv, 2¹⁹⁸⁸.

Stanojević, Gligor. „Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara 1443 godine”. *Istarski časopis: organ Istoriskog instituta SAN VI* (1956): 207-213.

Strohal, Ivan. *Statuti primorskih gradova i općina*. Bibliografski nacrt. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1911.

Strohal, Ivan. *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, dio I: *Osnovke razvitku pravne povijesti dalmatinskih gradova*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1913.

Šufflay, Milan. *Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku)* Sa predgovorom St. Stanojevića. Biblioteka arhiva za arbanasku starinu, jezik i etnologiju I. Beograd: Izdanje seminara za arbanasku filologiju, 1925.

Thallóczy, Ludovicus de; **Jireček**, Constantinus; **Sufflay**, Emilianus de, prir. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, volumen II: Annos 1344-1406 continens. Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MCMXVIII.

Valentini, Giuseppe. „Dell'amministrazione veneta in Albania”. U: *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, A cura di Agostino Pertusi, Volume I, Parte Seconda, 843-907. Firenze: Leo S. Olschki Editore, MCMLXXIII.

Vučković, Nikola. „'Budvanski anali' Krsta Ivanovića”. *Istorijski zapisi XVIII* (1965), br. 4: 623-652.

Vukotić, Ilija. *Zubački zbor*. Bar: Zupci Times: Zupci Production, 2022.

Savo Marković*

New Insights into the City Statute, the Notarial Service, and the Chancellor's Office in Bar

Summary

This paper examines several documentary testimonies of Bar's legal history in the context of the Statute of Budva, Dubrovnik's decisions on appeals from the first half of the 15th century, and other documents from the 15th-16th centuries that constituted the legislative collection of the commune of Budva. Notably, Venetian documents from the 16th century indicate the implementation of Bar's legal norms in Budva without explicitly mentioning the Statute of that commune, raising questions about its initial edition. In relation to certain statutory provisions, comparable norms from Kotor and Ulcinj are analysed, particularly regarding criminal procedures, where the norms of Dubrovnik are also considered. Privileges confirmed to the city of Bar by Venetian authorities and reports of Venetian representatives are examined, especially concerning the appellate legal process, respective deadlines, and the municipal administrative apparatus. The topography mentioned in the Statute of Budva contributes to the understanding of the Statute of Bar. While the district of Bar included many villages, that of Budva was very small, having no villages at all in 1559. Similar formulations of certain norms indicate the main origin of Budva's statutory provisions. It is plausible that the Venetian version of the Statute of Budva used the Latin wording of the Statute of Bar as a template, as seen when comparing the identical legal decision on the prohibition of obtaining ecclesiastical dignity, passed by the authorities of Bar of April 25, 1429, to Chapter 254 of the Statute of Budva. Additionally, the *Tariff* of 1547, drawn up in Bar but also applied in Budva, sheds light on the role of the chancellor in criminal proceedings and complements our knowledge of otherwise scarce statutory criminal norms and measures taken to maintain public order. The *Tariff* followed the practice of adapting Bar's laws for use in Budva, evident as early as their first known connection (1441), when Bar's law was already reinforced by the decisions of Dubrovnik's appellate jurisdiction.

Based on the above, and considering the devastation in the second half of the 16th century, it can be concluded that the statutory monuments of Bar served as fundamental legal templates for the codification of Budva's law in the 17th century, as reflected in the known transcripts of its Statute.

Keywords: Statute, law, court, notarial service, chancellor, Bar, Budva, 15th century, 16th century

* Savo Marković, Barska plovodba, Obala 13 jula bb, 85 000 Bar, Montenegro, E-mail adresa: maritim@t-com.me